

Seres István

A GÖRGÉNYI FEKETE VASZIL II. RÁKÓCZI FERENC EGY ROMÁN KAPITÁNYA

Bevezető

Történetírásunk máig nem tisztázta kellő részletességgel az erdélyi románságnak a Rákóczi-szabadságharcban vitt szerepét. A román katonáknak az erdélyi és tiszántúli kuruc haderő kötelékeiben betöltött szerepéről és hozzávetőleges számukról csak a korabeli mustrakönyvek, megyei és uradalmi összeírások módszeres feldolgozása után nyerhetünk pontos képet.¹ Különösen az 1708. évi, több erdélyi ezredet is tartalmazó mustrakönyv számíthat e téren komoly érdeklődésre, mivel a korábbiaktól (1704. és 1706. évi mustrakönyvek) eltérően ebben már a katonák nemzetiségi hovatartozását is feltüntették.²

Az erdélyi kuruc hadak Radvánszky János által elkészített és Magyarai Andrásnak köszönhetően a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé vált 1704. évi összeírásából kitűnik, hogy Erdélyben a szabadságharc elején nem volt olyan kuruc ezred, amelyben ne lettek volna jelentős számban románok is, sőt nem egy alakulatban számuk az 50 százalékot is meghaladta.³ Teleki Mihály ezredének román századaiban főként Kővár-vidékiek és Szamos mentiek szolgáltak, Szudricsán István főkapitány két lovas és egy gyalog serege leginkább Biharból és Torda vármegyéből, Hatzogan („Haczegan”) Markuly Várad alatt állomásozó három serege pedig Hunyad vármegyeiekből állt. Zömmel ugyancsak a Hunyad vármegyei románok alkották Fonácz Máttyás, Csulai Balázs és Csáky András dévai kapitány katonaságát. Emellett jelentős számban csatlakoztak – elsősorban Alsó-Fehér és Hunyad vármegyei román katonák – az Orlay Miklósnak a törökországi emigrációból 1704 elején hazatért csapataihoz is.

Az egyes ezredek tisztikarát vegyesen alkották magyarok és románok, és számos román származású tiszt ért el magasabb rendfokozatot a kuruc had-

seregben. Rákóczi leghíresebb román kurucának mindmáig a hajdukballadákban és mondákban ismert Pintye Gligort (Pintea Haiducul, Pintea Viteazul) tekintik, aki a szabadságharcot megelőző években a Kővár-vidéki és máramarosi szegénylegény-mozgalom vezetője volt.⁴ A függetlenségi harc kitörésekor Rákóczi pártjára állt, majd emberei élén csatlakozott a Nagybányát ostromló kurucokhoz, és máig sem kellően tisztázott körülmények között esett el a város átadásánál.⁵ Bár Pintyét hirtelen halála megakadályozta a szabadságharcban való további részvételben, Rákóczihoz csatlakozása jól bizonyítja a román szegénylegény-mozgalomnak a kurucokkal való rokonszenvezését.

A kuruc hadseregben tevékenykedő román főtisztekről főként a háború első éveiből rendelkezünk adatokkal. A neve alapján valószínűleg Hunyad vármegyei (hátszegi) származású Hatzogan Markuly vagy magyaros formájában Hátszegi Márkó (ritkábban: Márton) egyike volt Rákóczi első román származású főtisztjeinek. A szabadságharc elején mint császári hadnagy Nagyváradon teljesített szolgálatot, midőn parancsnoka kiküldte katonákat toborozni a környékbéli falvakba. „Gyűjtött is vagy háromszázig valót, de vélek edgyütt kuruccá lött s urunknak [Rákóczinak – S. I.] Vetéshez vitte a császár zászlaját is” – írták róla egy későbbi visszaemlékezésben.⁶ 1704 elején már Hunyad vármegyében volt, és a helyi kurucsággal, valamint Orlay Miklós Törökországból hazatért csapataival együtt részt vett a Hunyad és Alsó-Fehér vármegyei császári palánkok, várak s legvégül Gyulafehérvár elfoglalásában.⁷ Szolgálatiért Rákóczi már 1705-ben megajándékozta a Hunyad vármegyei Mihalest faluval.⁸ 1716. július 26-án a fejedelem kinevezte a kuruc szolgálatba szegődött török seregek parancsnokává.⁹

¹ Bihar vármegye belényesi és a papmezői uradalomnak, valamint Körösbánya vidékének 1704-ben készült urbáriumai és helységenkénti katonai összeírásai pl. meglepő részletességgel tájékoztatnak a térség román származású katonáiról. Így többek között Szudricsán István kuruc kapitány valódi származási helyét is a belényesi uradalom urbáriumai alapján sikerült azonosítanunk.

² MÉSZÁROS Kálmán 1997, 103.

³ MAGYARI András 1994, 58–59.

⁴ Pintye Gligor alakjára és a róla szóló népköltészeti alkotásokra

névez l. DOMOKOS Sámuel 1985, 234–258.

⁵ TEMESI Alfréd, dr. (szerk.) 1960, 23.

⁶ ESZE Tamás 1951, 50.

⁷ VÁRKONYI Ágnes 1954, 60–62.

⁸ Az Erdélyi Consilium 1705. október 11-én utasította Földváry Györgyöt, hogy a falut bocsássa „Nemzetes Vitézlő Hattzogány Márkuly kapitány” kezébe. (BÁNKÚTI Imre 1985, 220.)

⁹ HECKENAST Gusztáv 2005, 182. A kapitány főbb életrajzi adatainak felsorolásával.

A szakirodalomban elterjedt nézettel szemben nem a Szilágyságból, hanem a Bihar vármegyei Szudricsról származott Szudricsán István kapitány,¹⁰ aki előbb a Székelyföld történetében meglehetősen dicstelen szerepet betöltő Guthi István vicekapitánya volt.¹¹ 1703 telén még Belényesen és környékén táborozott, néhány hónapra rá már az ő csapatai is ott voltak Gyulafehérvárott, azt követően pedig a nagyváradi ostromzárbán tevékenykedett.¹² 1704–1705. folyamán Dészna várának volt a kapitánya, 1704 novemberében pl. 100 lovassal és 300 gyaloggal őrizte a várat.¹³ Igaz, hűségében néhányszor megingott, Wesselényi István 1707. június 9-én feljegyezte róla naplójában, hogy amidőn Thököly Jován aradi rác parancsnok a brádi „híres sokadalomra” ütött, többek között elfogta „amaz híres Szudricsány kapitánt, aki már egynéhány ízben labanc [is,] – kuruc [is] volt”.¹⁴ Később kiszabadult, mivel a források még 1708–1709-ben is kuruc tisztként említik.¹⁵

A kuruc hadsereg főtisztjei közül még ugyancsak román származásának tekintjük Bélyeky Tivadar és Csurulya János ezereskapitányokat, akik szintén a felkelés első éveiben játszottak jelentős szerepet, de Torda vármegyei román volt Balika (Balyika) László, a szabadságharc utolsó éveinek híres portyázó tisztje is. A névsort egyébként minden bizonnyal még további személyekkel is kiegészíthetjük, a román katonatisztek többségénél azonban csak ritkán lehet megállapítani a nemzetiséget. Időnként csak az illető nevéből, származási helyéből, esetleg a keze alatt szolgáló katonaság összetételéből lehet következtetni nemzeti hovatartozására, néha pedig csak a korabeli levelek, naplók elszórt utalásai árulkodnak egy-egy katonatiszt valódi származásáról. Jellemző példa erre az a Fekete Vaszil nevű „híres oláh tolvaj” vagy „tolvaj kapitány”, aki 1708–1710. táján főként Gyergyóban, Udvarhely- és Marosköz területén tevékenykedett. Nevét, Cserei Mihály *Erdély históriája* nyomán, a korszakkal foglalkozó magyar és román történészek is gyakran idézik, mint az egyik leghíresebb román származású kuruc kapitányt. Cserei nehezen ellenőrizhető adatain kívül azonban szinte semmit sem tudunk erről a román szegénylegényvezérről, akiről talán Jósika Miklós is a hat kötetes *II. Rákóczi*

*Ferenc Thökölyt és Rákóczit egyaránt hűségesen szolgáló hősét, „Vaszil”-t, a ciblési kecskepásztorból lett kuruc katonát mintázta.*¹⁶ Az alábbiakban megkísérlem felvázolni Fekete Vaszilnak a szabadságharcban játszott szerepét, és kísérletet teszek a kuruc tiszt valódi kilétének felfedésére is. A téma jelentőségét az adja, hogy – a Rákóczi-szabadságharcban jelentős szerepet játszó román főtisztektől eltérően – Fekete Vaszil csak a függetlenségi harc utolsó éveiben bukkan fel, s ennek megfelelően katonai jelentősége is csak ehhez az időszakhoz köthető.¹⁷

Fekete Vaszil Cserei Mihály krónikájában

Cserei Mihály *Erdély históriája*-ban az 1708–1710 közötti időszak erdélyi katonai eseményeit tárgyalva négy alkalommal emlékezik meg Fekete Vaszil tetteiről. Először az 1708. évi események tárgyalásánál említi, amikor br. Vellenstein alezredes, brassói császári parancsnok arról értesülve, hogy „Fekete Vaszily híres oláh tolvaj” háromszázadmagával bement Gyergyóba, még ugyanazon az éjjelen elindult, többek között Cserei kíséretében, hogy rajtaüssön a hírek szerint Alfaluban tartózkodó kuruc csapaton. Útközben megálltak Vasláb faluban, és egészen estig ott várakoztak, hogy az éjszaka folyamán lephessék meg Fekete Vaszil embereit. Ő azonban értesült Csereiék bejöveteléről, átvágott az erdőn Görgény felé. Közben Csereiék hiába indultak el éjszaka, nagy hidegben, mert bár egész éjjel virradatig járták a gyergyói falvakat, egyet sem tudtak kézre keríteni Vaszil emberei közül:

„Gyergyóban pedig egy Fekete Vaszily híres oláh tolvaj háromszázadmagával bejőve, mi a commendáns Csikból éjszaka megindulánk Gyergyóban, ha continuáljuk vala útunkot, éppen ott lepjük vala Alfaluban,¹⁸ de Vaslabunál¹⁹ megállapodánk, s egész estig ott várakozánk, hogy éjszaka menjünk rájuk. Fekete Vaszily megtudá, hogy bementünk, ő is általmene az erdőn Görgény²⁰ felé, ott veré fel²¹ a marusvásárhelyi német. Mi éjszaka a nagy hidegben megindulánk, egész éjszaka virratig mind jártunk a gyergyói falukot, sohul egyet sem kaphatánk meg benne. Gyergyóból kijövénk, s Szeredában²² szállítá a commendáns a hadakat, erős sáncot ásatván körülé, maga visszamene Brassóban.”²³

némiképpen rövidített változata korábban már megjelent nyomtatásban. Most az eredeti változat kerül az olvasók elé, a szövegen minimálisan változtattunk, az újabb szakirodalmi hivatkozások esetében viszont igyekeztünk a teljességre törekedni. Korábbi kiadását l. SERES István 2002, 181–201.

¹⁸ Alfalu: Gyergyóalfalu, Hargita megye.

¹⁹ Vasláb: Gyergyóvasláb, Hargita megye.

²⁰ Görgény: Görgényszentimre, Hargita megye.

²¹ Ott vette be (tőlük) Görgény várát.

²² Szereda: Csikszzereda, Hargita megye.

²³ CSEREI Mihály 1983, 416.

¹⁰ Uo., 424. Ugyanitt l. az életrajzi adatok részletes felsorolását is.

¹¹ TORMA Károly 1890, 112.

¹² THALY Kálmán 1873, 212.

¹³ „Arad és Maros Mellyéke s Gyula ellen való vigyázásra alkalmas és szükséges helyeknek specifikációja.” Melléklet Károlyi Rákóczihoz írott leveléhez. Földes, 1704. nov. 14. BÁNKÚTI Imre 1988, 114.

¹⁴ WESSELÉNYI István 1985, 204.

¹⁵ HECKENAST Gusztáv 2005.

¹⁶ KÖLLŐ Károly 1984, 152–153.

¹⁷ A dolgozat mellékletek nélküli, és terjedelmi okok miatt

Az 1709-es események leírásánál Cserei beszámol arról, hogy Fekete Vaszil Maros- és Udvarhelyszéken, „tolvaj Balika” főként Aranyosszéken, „tolvaj Kimpian Bukur” pedig Háromszéken „keringenek s praedálnak vala, de mindnyájan szerencsétlenül járnak”. Balikát egy Pivoda nevű szebeni rác kapitány verte fel Aranyosszéken, Kimpian Bukurt pedig előbb a labancok verték fel a háromszéki és brassai havasokon, majd átmenekült Havasalföldre, ahol a vajda karóba húzatta. Cserei részletesebben szól „Fekete Vaszily tolvaj kapitány”-ról, aki előbb Marosszékre ment be és rátámadt Kibédre, ahol a helybéli lakosok éppen a generális parancsára „töviselték” be a kapujukat, hogy „afféle kóborlók” ne tudjanak rögtön beütni a faluba. Vaszil embereivel felégettette a falut, az ott lakó és Csereivel „vér szerint való” atyafiságot tartó „becsületes nemesemberek”-et, a Dósa család tagjait pedig megölték.²⁴ A Dósák előbb a templom kerítésébe futottak a támadók elől, ám azok onnan is kirángatták őket, s miután végeztek velük, felgyújtották a templomot is.

Kibédről Vaszil Udvarhelyre ment tovább, és néhány napig ott is maradt a „sok tolvajokkal”, majd, miután mind a városiakat, mind a környékbeli nemességet megsarcoltatta, „számtalan praedával” tovább vonult. Cserei szerint, ha Vellenstein generális lett volna a brassai parancsnok, biztosan „kiment volna ő Vaszilra, s megréfálta volna”, az újonnan kinevezett Faberit tábornok azonban csak húzta-halasztotta a rajtaütést, holott mind Csíkban, mind Háromszéken, mind pedig Brassóban elegendő rác katonaság állt rendelkezésére, akikkel könnyen rajtaüthetett volna a kurucokon.

Udvarhelyről Vaszil továbbvonult Nagysinkre azal a céllal, hogy az ottani kastélyt is felprédálja. A nagysinkiek szerencséjére azonban éppen az előző napon küldött oda a generális száz lovassal egy német kapitányt, aki meglátva a „tolvajok” jövetelét, noha azok 400-nál is többen voltak, rögtön lóra ült, és kiment eléjük a mezőre. Amikor közel ért hozzájuk, a német kapitány levette a kalapját, „reverentiát teszen nekik” (azaz a kalapjával tisztelegve, meghajolt előttük), majd a flintáját előkapva közéjük lött. Egy „tolvaj” mindjárt elesett, mire a többiek futásnak eredtek, a németek pedig utánuk vetették magukat. Egészen Szászhalomig üzték a menekülőket, akik közül hatvannál is több esett el. Csak a nagysinkiek tizenhárom, a közelben elesett kurucot temettek el. A

csúfos vereség után Fekete Vaszil visszament Udvarhelyszékre, s mivel a pestis pusztítása miatt a német nem mert arra felé portyázni, ott „vendégeskedett” és pusztította a falvakat:

„Azokon kívül Fekete Vaszily Marus-, Udvarhelyszékekben, tolvaj Balika Aranyasszéken s más helyeken, tolvaj Kimpian Bukur Háromszéken keringenek s praedálnak vala, de mindnyájan szerencsétlenül járnak.²⁵ (...) Fekete Vaszily tolvaj kapitány pedig Marussszéken általjövén, Kibéden²⁶, mivel a szegény falusiak a generál parancsolatjából a kapukat betöviselték vala, hogy inkább afféle kóborlók ne üssék magokat mindjárt be a falukban, a falut egybenégetteté, és az ott levő becsületes nemesemberek, Dósák, kik nekem is vér szerint való atyámfiak voltak, a templom kerítésiben futván be előttök, kihúzták onnan, s kegyetlenül megölték, a templomot is felégetik. Onnan Udvarhelyre²⁷ jöve, egynehány napot üle a sok tolvajokkal, mind a városi embereket, mind a körülvaló nemességet megsarcoltatván, számtalan praedával onnan elmene. Ha generál Vellenstein lesz vala itt Brassóban commendáns, bizony kiment volna ő Vaszilyra, s megréfálta volna, de generál Faberit hozák ide commendánsnak, addig húzá-halogatá, holott mind Csíkban, mind Háromszéken Illyefalván²⁸, Szentléleken²⁹, mind itt Brassóban feles lovas rác hadak valának, s könnyen megkerithetik vala, Vaszily is azalatt elmene a számtalan praedával Nagysinkben³⁰, hogy a nagysinkiek kastélyt felpraedálja. Jó szerencséjekre a nagysinkieknek, éppen azelőtt való nap küldött vala oda a generál egy német kapitányt száz lovassal vigyázni, az meglátván a tolvajok jövetelét, noha többen voltak négyszáznál, mindjárt lóra ül, s kimegyen elejekben a mezőre, s mihelt közel érkezik, a kalapját levévén, reverentiát teszen nekik, kalapját feltévén fejiben, kapja a flintáját, közebben lő, s egy tolvaj mindjárt elesik, a többi futni kezdenek, utána a németek, Szászhalomig³¹ üzik, több hatvannál elvész benne. Ott közel, akik elhullottak, tizenháromat temetnek el a nagysinkiek. Fekete Vaszily visszamene Udvarhelyszékre, s mivel ott dögghalál grassál, s a német oda nem megyen portázni, ő ott vendégeskedik, s praedálja a szegény falukot.”³²

Utoljára az 1710-es események tárgyalásánál tér ki Cserei Vaszilra. Panaszkodik az ő és Balika parancsnoksága alatt levő „tolvajok”-ra, akik szerteszéjjel pusztítják Erdélyt. A Kolozs vármegyei Bátost templomostól kifosztották, sok helyi nemesembert pedig

²⁴ Anyai ágról mind Cserei, mind pedig első felesége, káli Kún Ilona (1684–1718) rokonságban állottak a Dósa családdal, amelyből Dósa Péter 1708-ban marosszéki vicekirálybíró volt Szebenben. BÁNKÚTI Imre 1983, 289–290, ill. 418.

²⁵ Uo., 429.

²⁶ Kibéd, Marosszék

²⁷ Udvarhely: Székelyudvarhely, Hargita megye.

²⁸ Illyefalva, Kovászna megye.

²⁹ Szentlélek: Kézdiszentlélek, Kovászna megye.

³⁰ Nagysink, Brassó megye.

³¹ Szászhalom (Movile), Szeben megye.

³² BÁNKÚTI Imre 1983, 430–431.

megöltek. Háromszéken egy hajnalban Donáth György és Pál nagyajtai házaira támadtak rá, s a két nemes csak annak köszönhetette megmenekülését, hogy az éjszakát a kastélyukban töltötték. A szászfenesi Mikola Lászlót pedig csak azért hagyták életben, mert egy ismerőse volt a támadók között, aki nem engedte, hogy megöljék. A felsorolt eseteket talán nem is mind Vaszil és Balika emberei követhették el, hiszen maga Cserei is leírja, hogy „többire mind Debrecen és Somlyó tájékáról, a hajdúvárosokról jönének azok a sok kóborló tolvajok”, akik a sok gonosztettet véghezvitték:

„A tolvajok pedig Balika és Vaszily commendója alatt, míg a generál táborozott, szerteséjjel sok praedálást tettek az országban, mint a farkasok, éjszaka titkon rárohantanak a falukra, s felpraedálták, mint Kolos vármegyében Bátost³³, kinek a templomát is felverték, s számtalan praedával megrakodván elmentenek, sok becsületes nemesembereket házoknál megfogtanak, megölnének, s mindeniből kifosztottanak. Aminthogy Nagyajtán³⁴ jó reggel Donáth György és Donáth Pál házaira rámenvén, amit házoknál kaphattak, elvittek, magok szerencsésekre a kastélyban háltnak, egyetmásoknak is a jova ott volt a kastélyban. Hasonlóképpen Szászfenesen³⁵ Mikola Lászlót is a maga házána elfogják, mindenit elpraedálják, magát is megölték volna, de egy ismerője lévén közöttök, az nem engedte, hogy megöljék, úgy bocsátották el. A generális esziben vévén, hogy többire mind Debrecen és Somlyó tájékáról, a hajdúvárosokról jönének azok a sok kóborló tolvajok, Rácz Tökölyi híres vitéz colonelust feles hadakkal kiküldi Debrecen tájékára.”³⁶

Cserei 1709. december 16-án Brassóban, a „Bolonnyi kapu felé való utcában” levő szállásán fogott neki az *Erdély históriájának*,³⁷ amelyet 1712 elejéig írt, amikor is „az esztendőnek kezdetiben a brassai hosszas exíliumból felszabadulván” feleségével és gyermekeivel végre visszatértek a Marosszéken levő, elpusztult házukhoz.³⁸ Munkáját a magyar történetírás máig gyanakvóan kezeli, mivel sok eseményt csak hallomás útján jegyzett fel. Általában azon események elbeszélésében megbízható, amelyeknek maga is cselekvő részese volt. Ugyanakkor „sok eseményről, különösen a Rákóczi-felkelés alatt a Brassóba és Szebenbe szorult császárpárti nemesség életéről csak ő tudósít” – állapítja meg Bánkúti Imre.³⁹ A kiváló történész szerint „Cserei

kronológiája azonban meglehetősen következetlen, összekeveri az eseményeket, néha évekkal visszamegy magyarázataiban, máskor előresiet, s elmondja az évekkal későbbi következményeket is.”⁴⁰ Mivel azonban Cserei a Fekete Vaszil tetteit nem emlékeztetből, évek távlatából jegyezte le, és az események jelentős részéről a kurucokat üldöző brassai császári parancsnok közvetlen környezetéből értesülhetett, valószínű, hogy az események csakugyan az általa megadott évben zajlottak le.

Cserei leírásából egy valóságos rablóvezér képe kerekedik ki, aki az elbeszélő szerint ugyan kényszerűségből néha még a császári csapatokkal is szembeszáll, valójában azonban leginkább csak a városi és falusi nép, valamint a császárhű (vagyis inkább a fegyvert nem fogott) erdélyi nemesség a szenvedő alanya a vezetése alatt álló néhány száz főnyi katonaság támadásainak. A szabadságharcot mereven elutasító császárpárti Cserei megvetette a szerinte csak Erdélyt pusztító kurucokat, annak ellenére, hogy időnként ő is fejet hajt egyes kuruc tisztek, ill. alakulatok vitézsége előtt. Így pl. a legnagyobb elismeréssel említi Thököly Imre két egykori ezredesének, a törökökkel vívott harcban elesett Horváth Ferencnek és Daróczy Andrásnak a hősiességét, később a Rákóczi-szabadságharc folyamán pedig Déva és Görgény önfeláldozó védelme kapcsán fakad elragadtatott sorokra.⁴¹ Az Erdély területén tevékenykedő kuruc csapatok nagy részét azonban egyszerűen letolvajozza, parancsnokaikat „tolvaj”-nak, „tolvaj kapitány”-nak nevezi. Mivel elsősorban a felkelőket tartotta felelősnek Erdély pusztulásáért, munkájában a kuruc azonos fogalom a tolvajjal és a rablóval. Az 1706. évi események tárgyalásánál, pl. több kuruc ezredskapitányt is „tolvaj kapitány”-nak nevez: „Valának híres tolvaj kapitányok Pekri [Pekry Lőrinc generális – S. I.] mellett, mint Nyúzó, Dragul rác kapitány, ki a németek közül szökött vala a kurucok közikben, Balika, Rácz Mihály, Szentpáli s többek hasonlók, ezek széltiben fogták Erdélyt, úgy praedálták a szegénységet.”⁴² Ugyanez a felfogás jellemző egyébként a korabeli kuruc beszámolókra is: a császári várakban – Nagyvárad, Szeben, Kolozsvár stb. – szolgáló magyar, román vagy szerb tiszteket a kurucok „tolvaj hadnagyk”-nak, „tolvaj kapitányok”-nak nevezték.

A Fekete Vaszillal együtt szerepeltetett magyar-peterdi (Torda vm.) származású Balika László 1704-ben Kaszás Pál,⁴³ 1706-ban pedig Gencsy Zsigmond

³³ Bátos, Maros megye.

³⁴ Nagyajta, Kovászna megye.

³⁵ Szászfenes, Kolozs megye.

³⁶ CSEREI Mihály 1983, 447.

³⁷ Uo., 48.

³⁸ Uo., 478.

³⁹ L. Bánkúti Imre előszava, uo., 36–37.

⁴⁰ L. Bánkúti Imre előszava, uo., 41.

⁴¹ Vö. CSEREI Mihály 1983, 266, 261, 365, 399–401.

⁴² Uo., 376. A felsorolt katonatisztek közül Nyúzó Mihály és Rácz Draguly lovas, Szentpáli István gyalogos ezredskapitányok voltak, Rácz Mihály a székelyek kapitánya, Balika László pedig ekkor még Vay László lovas ezredének volt a főhadnagya.

⁴³ MAGYARI András 1994, 179.

lovas főhadnagya volt.⁴⁴ Századában leginkább Torda és Kolozs vármegyei magyarok és románok katonáskodtak. Nagy hírnévre ő is csak 1708. után jutott, amikor Fekete Vaszilhoz hasonlóan egy szabadcsapat parancsnokaként működött Erdély területén. A *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (Magyarországi Igazmondó Mercurius) című kuruc hadi újság egyik 1710. évi száma szerint „vlah” ezredes (Colonellus Noster Valachorum) volt,⁴⁵ egy korabeli kézirat pedig „híres oláh kapitány”-nak nevezte, akit a „kurucok vezéri sok rosszra használtak vala”.⁴⁶ A Balikáról szóló későbbi beszámolók alapján terjedt el a köztudatban, hogy a szatmári békekötést követően sem tette le a fegyvert, és 1712-ben az őt üldöző fegyveresekkel vívott harc során esett el.⁴⁷ Kemény József és Orbán Balázs a tordai ferencesek *Historia Domusának* azóta sem ellenőrzött bejegyzése, valamint egy gróf Kemény Jánostól származó kézirat alapján egyaránt beszámoltak arról, hogy az állítólag szegénylegénnyé lett Balikát (Keménynél: *Balika Nikita*!) a tordai hasadéokban található ún. *Balika-váránál* ölték meg. Mindennek viszont már az ismert történelmi tények is ellentmondanak, és igencsak nehezen fogadható el, hogy a vagyonos Balika családból származó kuruc kapitány, aki korábban Lugossy Ferenc magyarpeterdi udvarbírája volt, Pintyéhez hasonló betyárvezérként élje le élete utolsó szakaszát.⁴⁸ És akkor még nem is szóltunk arról, hogy a szatmári békekötést követően Károlyi Sándor generális Cseplész János, Nyúzó Mihály, Pikó Demeter ezreskapitányok mellett a Balika család több tagjának – Lászlónak, Bálintnak és Illésnek – is armálist szeretett volna kijárni az uralkodónál...

Dolgozatunknak nem feladata Balika (Balyika) László életének és kuruc kori szerepének a bemutatása. Mivel azonban az 1710–1711. évi események tárgyalásánál mind Cserei, mind pedig a korabeli

kuruc források együtt szerepeltetik Vaszillal, szükségesnek találtam néhány sor erejéig kitérni rá. Annál is inkább, mivel – bár a források szerint mind Balika, mind Vaszil román származású volt – Orbán Balázs a *Torda város és környéke* című kötetében mindkettőt magyarnak szerette volna beállítani.⁴⁹ Szerinte a Cserei által emlegetett Fekete Vaszil valójában egy Fekete vezetéknévű székely hőssel azonos, akiből csak Cserei féktelen kuruc gyűlölete csinált Vaszilit, hasonló okból változtatta Balika keresztnévét Lászlóról Nikitára.⁵⁰

Orbán leírásában azonban több tévedés is van. A kuruc Balikát a korabeli források egyöntetűen Lászlónak nevezik, a Nikita név egyedül csak Orbán által, Kemény József nyomán használt erdélyi kéziratban fordul elő. Cserei ugyan négy alkalommal is megemlékezik Balikáról, de mindannyiszor csak a vezetéknévén említi: nemhogy Nikitának, még Lászlónak sem mondja!⁵¹ Ha el is fogadnánk Orbán okfejtését, logikusabb lenne inkább a Vaszilt kapcsolatba hozni a László névvel, lévén a román *Vasile* a magyar *László* megfelelője.

A Balika Nikitához hasonló problémával állunk szemben jelen dolgozatunk főhősével kapcsolatban is. A Fekete Vaszil elnevezés mindmáig egyedül csak Csereinéél található meg, a Rákóczi-szabadságharc eddig feltárt (magyar és osztrák) forrásaiban nem fordul elő. Ugyanakkor sem a kuruc tiszt nevének magyaros Fekete László, sem pedig a romános Vasile Negru formája nem ismert a forrásainkból. Ezért nem tartjuk helyesnek azt sem, hogy már Márki Sándor is „*Neagru* (Fekete) Vaszil”-ról ír Rákóczi-életrajzában,⁵² később Liviu Patachi a 18. századi szabadságharcok román hajdukkapitányairól írott munkájában már kizárólag „Negru Vasile”-nek írja.⁵³ Félreértés ne essék, nem a kuruc tisztek nemzetiségi hovatartozását akar-

⁴⁴ GÉRESI Kálmán 1897, 426. (Egyébként ugyanarról az alakulatról van szó, mivel Kaszás halála után Gencsy Zsigmond lett az ezred parancsnoka)

⁴⁵ *Mercurius Veridicus 1705–1710*. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon Budapest, 1979 (a továbbiakban: *Mercurius Veridicus*), 122.

⁴⁶ „Erdélynek 1690–1715-ig való nevezetesebb dolgainak s történetének rövid feljegyzése.” Idézi: ORBÁN Balázs 1986, II, 341.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Életrajzát l. HECKENAST Gusztáv 2005, 41. Egyéb adatok híján a tudós szerző is elfogadja azt a nézetet, hogy Balika a szabadságharc vége felé Torda környékén folytatott gerillaharcot, és a szatmári békekötést követően a „Balyika lyukának” nevezett barlang-erődjéből fosztogatta a környéket, mígnem a tordai polgárok megölték. Magyar Zoltán néprajzkutató újabban elképzelhetőnek tartja, hogy a Balikáról fennmaradt feljegyzések valójában a család két különböző tagjáról szólnak, a Kemény-féle feljegyzés kapcsán viszont arra a következtetésre jutott, hogy a

„szöveg második fele nem történelmi dokumentum, hanem immár maga a vegytiszta folklór.” (MAGYAR Zoltán 2000, 318–322. (IV. A kuruc kor betyárhagyományai, 3. Balika.)

⁴⁹ „Különös, hogy Cserey kurucz gyűlölete e két szabadsághősből nemcsak tolvajokat, hanem még oláhokat is csinált, holott a mint alább be lesz bizonyítva, mindkettő székely s mindkettő páratlan hős volt, kik még akkor sem ejték ki kezükből a szabadság zászlaját, a midőn Károlyi hadseregével lerakatta a fegyvert...” (ORBÁN Balázs 1986, II, 340–341.)

⁵⁰ „... Cserey Mihály mindenképen oláh tolvajt akarván a hős kurucz vezérből (ti. Balyka Lászlóból) csinálni, czéljához képest a László nevet Nikitára változtathatta át, s mint a másik székely hőst, Feketét szintén ily czélből Vaszilire keresztelte; az ily ferdtés nagyon is kitel az oly írótól, a ki a labanczokat még Kocsárdnál is – hol tönkre tétettek – győzelmeseknek hirdette.” (ORBÁN Balázs 1986, II, 344.)

⁵¹ CSEREI Mihály 1983, 376, 429–430, 447.

⁵² MÁRKI Sándor 1907, 487.

⁵³ PATACHI, Liviu 1957, 139–140, ill. 155.

juk elvitatni, csupán tisztázni szeretnénk a különféle téves elnevezések használatából adódó esetleges félreértéseket. Román nyelvű, s így elsősorban a román olvasóközönségnek szánt írásban természetes, hogy a kuruc kapitány nevét a jobb érthetőség kedvéért az adott nyelvre lefordítva is megadják, de ilyen esetben feltétlenül utalni kellene annak a forrásokban használt eredeti alakjára is! Annál furcsább viszont, hogy Orbán már korábban is találkozott Fekete Vaszil nevével. *A Székelyföld leírásában* felhasználta a kibédi egyházközség jegyzőkönyvét, amely beszámolt a falu 1709. évi elpusztításáról, és megnevezi a támadók vezetőjét: „Oláh-Bölkényi Vaszul kapitány”-t is. Orbán ugyan Torda városát is be akarta illeszteni *A Székelyföld leírásába*, végül mégis a külön kiadás mellett döntött. Művét azután még 16 éven át javíttatta, csinosította, és feltehetően a két mű kiadása között eltelt hosszú idő során megfeledkezett erről az adatról, amely pedig inkább a kuruc vezér román származását támasztja alá. Ezzel szemben feltétlenül Orbán érdeme, hogy a Csereiné előforduló „Fekete Vaszily”-t először azonosította a Vaszil nevű kuruc tiszttel, akinek az ezres kapitánnyá való kinevezése kapcsán maga Rákóczi is írt 1710 tavaszán. Orbán szerint „Fekete Vaszilról Rákóczy maga többször emlékezik meg, Vay Feketét ezredessé való kinevezésre terjesztette fel, de Rákóczy visszaírt Vayhoz, hogy Feketét obesterré nem nevezi ki, maradjon szabad csapatvezérnek, mert így nagyobb szolgálatot tehet. Lásd Rákóczy levelét Arch. Rákócziánium III. k.”⁵⁴

Orbán leírása itt is két kiigazításra szorul. Az egyik, hogy Rákóczi az Orbán által ismerhetett forráskiadványokban egyáltalán nem emlékezik meg sokszor Fekete Vaszilról, így pl. az *Archivum Rákócziánium* I. osztályának I–X. kötetében is csupán az Orbán által ismert adat található a kuruc tisztről. Másik észrevételünk, hogy Rákóczi levele nem Vayhoz (Orbán minden bizonnyal Vay László ezredesre, esetleg Vay Ádám udvari főmarsallra gondolt), hanem Károlyi Sándor generálishoz szólt. Orbán tévedését a magyar és román történészek is átvették, lásd pl. Liviu Patachi idézett munkáját.

Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy Balika és Vaszil közös említése fordul elő Osváth Pál sárreői csendbiztos egyik kevésbé ismert munkájában is. *A Bihar-vármegye a kuruc-labanc csatározások alatt* című, 1888-ban jegyzetek és hivatkozások nélkül megjelent rövid összefoglalóban ugyanis a következőt olvashatjuk a császáriak részéről a Biharságot ért katonai megtorló akciók kapcsán: „1707-ben a rákokat Steinville csász. tábornok bosszúállásból azért küldte a megyébe, mert a bomlásnak indult kuruc táborból bizonyos Bolyki és Váczi nevűek vezetése alá került kalandorok

sok bosszúságot okoztak úgy a németeknek, mint a kénytelenségből hozzájuk csatlakozottaknak.”⁵⁵

A két kuruc parancsnok némiképpen eltorzult neve mögött nem nehéz felismernünk Balika és Vaszil alakját, Osváth végső forrása egyértelműen Csereinek az 1710. évi eseményekről készült beszámolója, ill. annak nyomán esetleg Orbán Balázs lehetett.

Ki volt Fekete Vaszil?

Mivel eddig sem a korabeli levelezésekben, sem pedig a kuruc katonai kimutatásokban nem fordult elő Fekete Vaszil nevű katonatiszt, feltételezhető, hogy csak egy Cserei által (is) ismert ragadványnévről lehet szó, ebben az esetben viszont a mögötte rejlő személyt talán egy teljesen eltérő név alatt kell keresnünk. Fekete Vaszil kilétének megállapításához végül egy szerencsés véletlen segített hozzá bennünket. A kibédi Dósák megölése kapcsán ugyanis szerepel egy Mojszén László nevű kuruc tiszt, aki Rákóczihoz írott keltezetlen folyamodványában azok ellen – a szerinte alaptalan – rágalmak ellen védekezik, amelyekkel „némely becsületes erdélyi nemesi rendek”, valamint Felsőbánya város lakossága vádolta meg a fejedelem előtt.

A folyamodványból kiderül, hogy Mojszén László rögtön a szabadságharc kitörésekor fegyvert fogott, és azóta fegyveresen szolgálta Rákóczit. Később bement Erdélybe, és átkelt a Maros túlsó mellékére, ahol gyakran szembeszállt az ellenséggel. Folyamatosan a császáriak kezén lévő Marosvásárhely és Beszterce alatt portyázott, miközben a korábban Erdélyben maradt („benn maradt”) régi katonáit is összegyűjtötte. Portyái alkalmával katonái sok kurucból lett labancot és németet is elfogtak, akiket azonban kénytelenek voltak levagdalni, mivel nem volt módjuk őket kiküldeni Erdélyből a kurucok ellenőrzése alatt álló területre. Amíg volt lőpora, és az ellenség sem „felesedett rá” – vagyis nem került túlerőbe velük szemben –, serényen viselte magát.

Mojszén tagadta, hogy akár a szegénységet, akár a „helyben lakó, nem fegyverkező nemesi rendeket” személyükben vagy javukban háborgatta volna. A „félre járó”, nem hozzá tartozó kártévők tetteiért pedig nem felel, sőt, azok az ő hírét hallva igyekeztek távol kerülni tőle.

Ami a kibédi Dósák dolgát illeti, értesült róla, hogy többen hazatértek Marosvásárhelyről Kibédre, ezért rájuk ment. Amazok rögtön a „toronyban” szorultak, ahonnan kiabálva szidalmazni kezdték Mojszénéket, hogy „ha Rákóczi tolvaji vadatok, távozzatok, mert ma mind el lövöldözünk titeket”. Mojszén több ízben is hívta őket Rákóczi pártjára, a Dósák azonban tovább gúnyolódtak a kurucokon. Amikor pedig tüzelt fenyegetőzött, azt felelték neki,

⁵⁴ ORBÁN Balázs 1986, II, 341, 583–584.

⁵⁵ OSVÁTH Pál 1888, 77.

hogy „próbáld meg,” majd rögtön tüzet nyitottak rá és négy katonáját lelőtték. Erre körülgújtatta, és ostrommal bevette a tornyot. A Dósák közül négyen elesetek, „magok keresvén az veszedelmet.” (A kuruc tiszt ugyanakkor Csereivel ellentétben nem tesz említést a falu és a templom elpusztításáról.)

Ezután Mojszén kiment a Maros mellől, és élést vitt a Lápos vidékére, ahol Jósika Dániel lovas regimentje táborozott. Jósika ezredéből való tisztekkel és katonákkal egyesülve Beszterce alá ment, ahol összecsaptak az ellenséggel. Sok labanc elesett, 25-öt pedig elfogtak, maguk a kurucok viszont csak kevés kárt szenvedtek. Amikor Nagybányához jött a „német erő”, Vaszil rájuk ment, és akkor is szerencsésen járt, mivel rabokat is sikerült ejtenie.

Végezetül a folyamodványában Mojszén László arra kérte Rákóczit, hogy a felsőbányaiaktól esett „méltatlan bestelenítését” is vizsgáltsa ki.⁵⁶

A folyamodvány részletesen szól a „kibédi Dósák dolgáról”, akik lelövése, úgy tűnik, az egyik legfőbb vádpontja lehetett a fejedelem előtt panaszt tevő „becsületes erdélyi nemesi rendek”-nek. Dósák az ellenük történt támadást maguk provokálták ki a kurucok gúnyolásával és Rákóczi szidalmazásával. Vaszil csupán azután támadta meg a „toronban” (valószínűleg a templomtoronyról van szó, hiszen Cserei is arról ír, hogy a Dósák a templom kerítésébe menekültek a támadók elől) lévő Dósákat, amikor azok négy katonáját lelőtték. A támadás során az ellenálló család négy tagját megölték. A falusiak pedig valószínűleg azzal vívták ki a kurucok haragját, hogy kapujukat „betöviselték”, és nem voltak hajlandóak Vaszil katonaságát bebocsátani.

Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájának 1870-ben megjelent negyedik kötetében, a kibédi egyházközség jegyzőkönyve alapján említést tesz a Kibéd elleni támadásáról: „Az egyház-község jegyzőkönyvében e korszakból az van feljegyezve, hogy 1709-ben a labancok, kiket Oláh-Bölkényi Vaszul kapitány vezetett, egészen felégették templomostól együtt e falut; ezek lödözték meg nemes Dózsa Andrást, fiait Andrást, Ádámot és Dávidot.”⁵⁷ A jegyzőkönyv Cserei elbeszéléséhez hasonlóan adja elő a történeteket. Az esemény időpontját szintén 1709-re teszi, Cserei leírásával megegyezően beszámol a falu templomostól való felégetéséről, valamint a Dózsa család tagjai elleni támadásról is, sőt, név szerint megemlíti a lelövődött nemes Dózsa

Andrást és három fiát. A támadókat vezető „Oláh-Bölkényi Vaszul kapitány” könnyen azonosítható a Csereinél említett Fekete Vaszil „tolvaj kapitánnyal”. Az viszont új, hogy a jegyzőkönyv a támadókat labancoknak nevezi. Ezen maga Orbán is elcsodálkozott.⁵⁸

A makfalvi Dósa család levéltárát jól ismerő Kővári László szerint a kibédi Dósa család nem volt azonos a híresebb és kiterjedtebb makfalvi Dósákkal, közelebbit azonban ő sem ír a Rákóczi-kori szerepükről.⁵⁹ Dósa András és három fia sem igazán illeszthető be a makfalvi Dósa-család leszármazási táblájába. Kővári és az ő nyomán Nagy Iván részletesebben szól ugyan egy Dósa András nevű nemesről, aki Thököly híve volt, és urának a fejedelemségből való kiszorítása (1690) után fogságot is szenvedett kurucságáért. Három fia, Farkas, Ádám és Gergely közül csak a középső egyezik meg a Kibéden lelőtt Dósa fiúk nevével.⁶⁰ Az események pontos tisztázásához további kutatásra van szükség. Itt elsősorban a kibédi egyházközségi jegyzőkönyv eredetiben való tanulmányozására gondolunk, de ugyancsak további kutatást igényel a lelőtt Dósa család kilétének a kiderítése, ill. a makfalvi Dósákkal való kapcsolatuk tisztázása is.

A fent ismertetett folyamodvány bizonyítja, hogy Mojszén László „hadi tiszt” azonos a Cserei által említett Fekete Vaszil nevű román kapitánnyal, valamint a kibédi egyházközségi jegyzőkönyvben említett Oláh-Bölkényi Vaszul „labanc” (?) kapitánnyal.

Mojszén László neve először 1708 nyarán fordul elő a forrásainkban. Július 20-án Görgényhodákról levélben kereste fel az Erdélybe érkező Károlyi Sándor generálist, és beszámolt róla, hogy 1707 őszén elszakadt ezredétől, és néhány katonájával együtt a görgényi várban vonta meg magát. Rátonyi János kapitány elesése után a hajdúsággal együtt ők is kitörtek a várból, és attól fogva Moldvában „tekergett”. Mivel össze akarta gyűjteni az ellenség fegyverétől még életben maradt katonáit, visszatért Görgény vidékére, ahol sikerült is összeszednie őket, akárcsak az ott maradt palotás hajdúkat. Most a görgényi erdőkben lakik velük. Midőn értesült Károlyi Erdélybe érkezéséről, rögtön fel akarta keresni táborát, de passzus nélkül nem mert elindulni a hadak között. Kéri Károlyit, hogy adjon neki parancsot és küldjön útlevelet, hadd mehessen a táborába. Rákóczi fejedelem „hűségében utolsó csep véremig akarok meg maradni s nemzetem mellett fegyvert viselni” – írta levelében.⁶¹

⁵⁶ Mojszén László folyamodványa II. Rákóczi Ferenchez. Hely és év nélkül. MOL G 19. Rákóczi-szabadságharc, leltárszámozott, elintézetlen kérvények. II. 2. g. Korábbi kiadása: ESZE Tamás 1955, 475–476.

⁵⁷ ORBÁN Balázs 1870, 23. Orbán szerint az 1552-ben épült régi templom „helyére ekkor épült új, de a régiből megtartott egy csinos köztető és harang-tagozattal bíró régi kapu”. (Uo., ill. 3. jegyzet.)

⁵⁸ „Cserei Mihály pedig ellenkezőleg a kurucok által prédáltatja fel Kibédet, mint írja...” (Uo., 23.)

⁵⁹ KŐVÁRI László 1854, 78–80.

⁶⁰ Uo., 80–81.; ill. NAGY Iván 1858, 367–368.

⁶¹ Mojsze László alias Vaszil hadnagy levele Károlyi Sándornak. Görgényhodák, 1708. július 20. MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 júl. Irreg.

A generális teljesítette a hadnagy kérését, mivel alig egy hónapra rá Vaszil már Károlyi táborában találjuk. Károlyi augusztus 23-án a gyalui táborából utasította Barcsay Ábrahám erdélyi kincstartót és főcommissariust, hogy Rédey Ádám főperceptorral adasson 200 rénes forintot Vaszilnak és a katonáinak. Vaszil másnap a szamosfalvai táborban, Barcsay és Rédey távollétében Domahidi István komornyiktól át is vette a megítélt összeget.⁶² A Barcsayhoz írott utasításában Károlyi elismerte, hogy Vaszil hadnagy eleitől fogva hűségesen részt vett Görgény védelmében, majd annak eleste után néhány társával a havasokon húzta meg magát, és néhányszor ott is hasznos szolgálatokat tett az ellenség ellen.⁶³ A két levél egyöntetűen bizonyítja Fekete Vaszil és Mojszen László azonosságát, mivel a Károlyihoz írott folyamodványát „Mojsze László alias Vaszil”-ként, a kiutalt pénz átvételét igazoló elismervényt pedig „Mojszi Vaszil”-ként írta alá.

Rátonyi Jánost, az udvari palotások kapitányát még 1707 őszén küldték Görgénybe hetven hajdúja élén, és az ottani őrséggel, valamint a várba húzódott egyéb fegyveresekkel 1708 tavaszáig dacoltak az ostromlókkal.⁶⁴ Görgény hősiességét a labanc Cserei írta meg a legrészletesebben. A kurucokat korántsem kedvelő Cserei ez alkalommal nem fukarkodott a dicséret szavakkal, summás megállapítása szerint ugyanis „Rátoni János örökkévaló dicsíretes emlékezetet hagyta maga után a németek között is, ha mind olyan volna a kuruc, mint ő s azok a görgényi hajdúk, eddig átaláltak volna a némettel egymáson”.⁶⁵

Rátonyi halála után az őrség Horvát Györgyöt, az udvari palotások zászlótartóját választotta meg parancsnokának. Vezetésével tovább tartották a várat, amikor azonban az ellenség földig rontatta a falakat, elhatározták, hogy megadják magukat. Az ostromlók azonban hallani sem akartak a szabad elvonulásról, ezért az egyik éjjel Horváték kitértek a várból. Cserei leírása szerint a kurucok beleszaladtak a vár körül őrködő német lovaságba. Mivel erdélyi darabontok és nemesemberek

is voltak köztük, a legtöbbjük visszamenekült a várba, és csupán 30 hajdú vágta keresztül magát az ellenségen. Tizenhatan elesetek, de a németek közül is ott veszett néhány, egy kapitánnyal együtt. Cserei ugyan azt írja, hogy az elmenekült hajdúk „elmenének az erdőkre, [majd] onnan kimentek Magyarországra”, más források azonban azt is megerősítik, hogy a kitért várvédők egy része valóban Moldva felé vágta át magát. 1708. március 20-án két görgényi palotás hajdú érkezett Orosz Pálhoz, akik elbeszélték, hogy a kitéréskor az ellenség két felé szakasztotta őket, „az Hadnagyuk Moldva felé ment, ezeket pedig erre szakasztották”.⁶⁶ Károlyi pedig március 28-án írta meg Rákóczinak, hogy a Bánya és Kővár vidékére érkezett palotás hajdúk 12 ember veszteséggel törtek át az ostromgyűrűn. Kétfelé szakadtak, egyik részük „Moldovára” a többi pedig Bánya felé ment.⁶⁷

Vaszil levele, valamint Károlyi elismervénye az első adatunk arra vonatkozólag, hogy katonái élén ő is részt vett a vár védelmében. Egy Rátonyitól Károlyi Sándorhoz kiküldött Moldovai Pál nevű várbéli román hajdú szerint november közepe táján Rátonyi parancsnoksága alatt 66 palotás és ugyanannyi várbéli hajdú, a besorozott nemesekkel és a fegyverfoghatókkal együtt pedig összesen 170 ember védte a várat. A hírhozó csupán Rátonyi János kapitányt és közvetlen parancsnokát, a várbéli („praesidiarius”) hajdúságot vezető Magyar-bölkényi Kis János hadnagyot nevezte meg.⁶⁸ A várvédők tisztjei közül eddig csupán Rátonyi János kapitány és Horvát György palotás zászlótartó nevét ismertük, ehhez jön még hozzá a görgényi hajdú beszámolójában említett Kis János hadnagy neve. Vaszil nevű hadnagyot azonban sem az eddig ismert forrásaink, sem Moldovai nem említ. Holott nehezen hihető, hogy a várvédők létszámát jól ismerő hírhozó meg sem említ egy saját katonasággal is rendelkező lovas hadnagyot akkor, amikor még egynéhány várbéli nemesembert is felsorol. Elképzelhető az is, hogy Vaszil csupán alantasabb tisztként, esetleg közlegé-

⁶² Mojszi Vaszil elismervénye Károlyi Sándor adománylevele hátoldalán. Gyalui tábor, 1708. Augusztus 23. MOL P 396. Károlyi-cs. It. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 aug. Irreg.

⁶³ Károlyi Sándor adománylevele Mojszi Vaszil hadnagnak. Gyalui tábor, 1708. Augusztus 23. MOL P 396. Károlyi-cs. It. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 aug. Irreg.

⁶⁴ Görgény hősiességét eddig nem dogozták fel teljes részletességgel. A vár védelmében részt vett kuruc katonaság közül a témát érintő kutatók eddig egyedül a palotás hajdúk hősiességét emelhetők ki, leginkább azon okból, hogy rajtuk kívül sem a várat védő további katonaság pontos összetételét, sem azok vezetőit nem ismertük. Az ostrom történetének rövid összefoglalását I. MÁRKI Sándor 1909, 539–542.; Márki munkája óta a témának egyetlen szépirodalmi összefoglalása született, R. Várkonyi Ágnes tollából, Márki leírása és újabb levéltári források alapján (R. VÁRKONYI Ágnes 1968, 206–

231). Újabbán Mészáros Kálmán kutatásaitól várhatunk jelentős előrelépést, akinek többek közt a Horváth Györggyel elmenekült s később a fejedelemtől jelentkező maréknyi palotás hajdú névsorát is sikerült feltárnia. (Rátonyi és a palotások görgényi szerepének rövid összefoglalását I. MÉSZÁROS Kálmán 2004, 189.)

⁶⁵ CSEREI Mihály 1983, 399–402.

⁶⁶ Orosz Pál Károlyinak. Berkesz, 1708. márc. 20. MOL P 396. KCSL Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 márc. Fasc. 2. B. 56.

⁶⁷ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Olcsva, 1708. március 28. MOL G 15. Rákóczi-szabh. It. I. 1. Caps. E. Fasc. 135.

⁶⁸ „Görgényi Ember Examenye.” A jegyzőkönyvet Csanádi István hadbíró vette fel 1707. november 27-én Somlyón, egy Nyúzó Mihály kapitány által küldött labanc rab vallomásával együtt. Tolna Megyei Levéltár, Esze Tamás hagyatéka. (A Károlyi cs. It.-ből származó irat eredeti jelzete: 1707. nov. Fasc. 2. B. 24.)

nyként kéredzkedett be Görgénybe, és csak a várból való kitörést követően, a moldvai „tekerés” során emelkedett társai fölé, mint arra érdemes vezető. Bár ennek némileg ellentmond az, hogy a Rákóczihoz írott folyamodványában már *egykori* katonáira hivatkozott... Ugyanakkor feltűnő, hogy sem a korabeli levelek, sem a kuruc hadi kimutatások nem tesznek említést Mojszén (Mojsze) László vagy Vaszil nevű erdélyi főhadnagyról. Ugyancsak hallgatnak róla az egyébként jól értesült erdélyi emlékirók is. A Nagyszébenbe szorult Wesselényi István sem tud Fekete Vaszilról, Balikát is csak 1708. május 5-én említi először – keresztnév nélkül –, amikor arról ír, hogy „300-admagával tolvajkodik” Erdélyben.⁶⁹ A Balika (Balyika) családdal jó kapcsolatot ápoló Szaniszló Zsigmond Torda vármegyei nemes is csak naplója 1709–1711. közötti részében tesz gyakran említést az „öreg Balyiká”-ról, Balika László ezereskapitányról, valamint (Katona) Balika Bálint főhadnagyról, aki valószínűleg az előző öccse volt. Vaszilról azonban ő sem tud.⁷⁰

Vaszil lakóhelyének azonosításához a kibédi egyházközségi jegyzőkönyv adata nyújthat segítséget, amely szerint a falura támadó katonák parancsnokát Oláh-Bölkényi Vasul-nak hívták. A jegyzőkönyvben említett Oláhbölkény nem messze található Görgénytől, a Kis János hadnagy lakóhelyeként megnevezett Magyarbölkény szomszédságában. Ha ehhez hozzávesszük, hogy egy 1708. decemberi adat a kuruc tisztet „Görgényi Vaszil”-nak nevezi, akkor elképzelhető, hogy valóban a Görgényhez közeli Oláhbölkényről származott, és így akár a várbéli hajdúságot alkotó Görgény-vidéki lakosságból is kikerülhetett volna. A Rákóczihoz írott folyamodványában azonban világosan leírta, hogy 1707 őszén az ezredétől elszakadva kényszerült behúzódni a görgényi várba, a mellette levő katonák említése pedig arra utal, hogy egy lovas ezer kötelékéhez tartozhatott.

Az erdélyi kuruc hadak 1704. évi összeírásában Kaszás Pál ezredének éppen a Balika László főhadnagy által vezetett 13. seregében fordul elő egy Mojszin Vaszil nevű „lonai” illetőségű közkatona.⁷¹ A sereg nagy része, miként maga a főhadnagy is, leginkább Torda vármegyéből való volt, Mojszin Vaszil is

a Torda vármegyei Aranyoslónáról (ma: Luna) származhatott.⁷² Kaszás Pál ezrede később Gencsy Zsigmond parancsnoksága alá került,⁷³ Balika katonaságát pedig, az ezred 1706. július 14-i margittai mustráját követően, Rápolti Sámuel seregével együtt Vay László ezredéhez csatolták. A margittai mustrán, eddig ismeretlen okból kifolyólag Balika századának csak két káplárságát írták össze, ezért a nevek között hiába is keresnénk Mojszin Vaszil nevét, mint ahogy az 1704-ben összeírt négy falubelije közül is csak ketten voltak jelen az összeírásnál.⁷⁴ Ezzel ellentétben, Vay László ezredének 1708. március 24–26-án Karulyán történt mustráján ismét több lónai hadfi nevével találkozunk a „Gencsi Uram féle” 3. seregben.⁷⁵ A nevek összevetése alapján úgy tűnik, hogy a század Balika László és Rápolti Sámuel seregeinek az összevonásával jött létre, a tisztek között azonban egyik főhadnagy neve sem szerepel. A mustra idején a seregnek egyáltalán nem volt főhadnagya, az alantasabb tisztek viszont Rápolti korábbi tisztjei közül kerültek ki. Vay László ezredénél – s ezen belül a fent említett 3. sereg összeírásában – feltűnően sok katonája neve mellé írták oda, hogy „Erdélyben maradt”, vagy „labancz földén maradt”. Ez arra utal, hogy a hiányzó katonák valószínűleg 1707. október 14-én az Érchegység kajáni hágóján Erdélybe nyomuló Rabutin seregei elől való kitérés közben szakadtak el ezredüktől. A 3. sereg „Erdélyben maradt” katonái között volt hat társával a Torda vármegyei Lónára való Mojszin László nevű katona is! Elképzelhető, hogy társaival együtt Mojszin László is 1707 őszén szakadt el Vay ezredétől, majd az ellenség (és valószínűleg a hideg) miatt bekéredzkedtek a görgényi várba.

Ami viszont ennek az érvelésnek ellentmond, az a kibédi jegyzőkönyvben fennmaradt „Oláh-Bölkényi” név, ami a Görgényhez való közelsége miatt, valamint a Mojszén név ismeretében inkább a lakóhelye, semmint a családi neve lehetett. Aranyoslóna és Oláh-Bölkény ugyan egyaránt Torda vármegyében található, de meglehetősen távol egymástól. Természetesen ez nem zárja ki egyértelműen, hogy ugyanazon személyről van szó, mivel a mustrakönyvek gyakran tartalmaznak egymástól eltérő bejegyzéseket, attól függően, hogy a kérdezett a szülő- vagy a lakóhelyét nevezte-e meg.

⁶⁹ WESSELÉNYI István 1985, II. k., 515. Meg kell jegyeznünk, hogy Wesselényi naplói csak az 1703–1705, valamint az 1707–1708. évekből maradtak ránk.

⁷⁰ TORMA Károly 1890–1891.

⁷¹ MAGYARI András 1994, 181.

⁷² Magyar ezzel ellentétben a Szolnok-Doboka vármegyei Kendilónát (Luna de Jos; ma Kolozs megye) jelölte meg Mojszin Vaszil és további négy falubelije – Manuel Mihály, Hada Tódor, Demjén Gábor és Gyöörgy Kratsun (l. uo., 181–182.) – lakóhelyének az összeíráshoz készített *Helynévmutató*ban. (Uo., 611.) Az 1704.

évi összeírás nagy hibája, hogy az összeírók nem tüntették fel a vármegyék nevét. Az 1706. és 1708. évi mustrák során azonban ez megtörtént, és a nevek egyeztetéséből egyértelműen kiderül, hogy a Torda vármegyei Lóna helységről van szó (ma ugyancsak Kolozs megye).

⁷³ Erről és az ezred további sorsáról l. MÉSZÁROS Kálmán 1997, 101.

⁷⁴ Hada János és Majlát Mihály.

⁷⁵ Tomján Gábor, Majlát Mihály, Hada Tódor, Olá Tivadar és György Josef.

Fekete Vaszil katonai szerepe Moldvából való hazatérésétől a szabadságharc végéig

Megjutalmazását követően legközelebb csak november 24-én hallunk újra Vaszilról, amikor is egy német és egy rác rabot küldött Orosz Pál varsolci (Szilágy vm.) táborába.⁷⁶ Néhány nappal később azonban Thoroczkay János aranyosszéki főkapitány két egymásutáni levelében is azt adta Károlyi Sándor tudtára, hogy Vaszil labanczá lett! Először december 10-én írta meg Lupsáról, hogy: „Harsányi, az Csáki László Uram hadnagya féle, már egy hete be ment s labaczá lött, Goráj, az Vaj Uram Hadnagya féle s az Görgényi Vaszil hasonlóképpen.”⁷⁷ Három nappal később küldött levele utószavában megerősítette, hogy „Vaszil labanczá lött”.⁷⁸ Minden bizonnyal csupán kósza hírről lehetett szó, mivel alig 3 hét múlva, 1709. január 2-án Fogarassy István kamarás és főpohárnokmester (minden bizonnyal a fejedelem parancsára) másfél rőf veres és 4 és fél rőf angliai posztót adott „Mojsin László főhadnagynak”.⁷⁹ Talán még az sem elképzelhetetlen, hogy Vaszil hadnagy személyesen jelent meg a fejedelem előtt, és akkor utalták ki neki a mundérnak való anyagot.⁸⁰

1709 nyarán Vaszil már elhíresült kuruc parancsnok volt Erdély északi részén, jellemző azonban, hogy Cserei krónikáján kívül csak egy-két császári (osztrák) forrás tesz róla említést. 1709. július 17-én Kriechbaum táborszernagy, Erdély császári katonai parancsnoka levélben emelt panaszt Károlyinak az egerbgyi táborból, hogy a Rácz András, Jósika Dániel és „Vasily” parancsnoksága alatt álló kuruc katonaság sanyargatja a vidék lakosságát.⁸¹ Amikor pedig

augusztus 31-én Montecuccoli tábornok Somkútnál megfutamtotta Bagossy László ezredes Kővár felé vonuló gyalogságát, a német fogságba esett kurucok azt vallották, hogy egy részük a kővári őrséget akarta megerősíteni, más részük pedig egyesülni akart Vaszil („Vassili”) katonaságával, hogy Görgény felé is kiterjeszthessék a fegyveres harcot.⁸² Mivel Bagossy akciója és a somkúti csatát követő események közvetlenül is összefügghetnek Vaszil sorsával, érdemes röviden felvázolni az eseményeket.

Hosszú előkészületek után Károlyi Sándor 1709. augusztus 28-án Rácz András ezredes lovassága mellé küldte Bagossyt 600 hajdújával és három gránátos se reggel,⁸³ Cserei szerint azért, hogy Szamosújvár felől betörjenek Erdélybe.⁸⁴ Bagossy katonasága azonban csak elővédje lett volna annak a 3000 főnyi kuruc hadnak, amely később követte volna őket.⁸⁵ A tényleges ok az volt, hogy augusztus végén Kriechbaum csapatai is északra tartottak Kővár felé, és átlépték a Marost.⁸⁶ A császáriak már a Maros túlsó felén jártak, amikor értesültek Bagossy jöveteléről. Kriechbaum erre 30-án az apahidai táborából Montecuccolit küldte előre 1000 némettel és egy csapat labanccal, akik a szekereiket hátrahagyva a Szamos mentén meg is indultak Kővár felé.⁸⁷ A könnyűszerrel haladó császáriak hamar beérték a szekerekkel vonuló kuruc gyalogságot, akik időközben elhaladtak Rácz Andrásék mellett, anélkül, hogy egyesülni tudtak volna velük.⁸⁸ Mivel Bagossynak nem volt lovassága, két óras küzdelem után kénytelen volt meghátrálni, annak ellenére, hogy a gránátosok francia kapitánya háromszor is visszavetette az ellenség rohamát.⁸⁹

⁷⁶ „Ezen órában küldött hozám Vasil hadnagy egy német rabot és egy rácot.” (Orosz Pál levele Károlyi Sándornak. Varsolci tábor, 1708. november 24. MOL P 396. Károlyi-cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 nov. Fasc. 1. A. 58.)

⁷⁷ Thoroczkay János levele Károlyi Sándornak. Lupsa, 1708. december 10. MOL P 396. Károlyi-cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 dec. Fasc. 1. A. 21.

⁷⁸ Thoroczkay János levele Károlyi Sándornak. Lupsa, 1708. december 13. MOL P 396. Károlyi-cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708 dec. Fasc. 1. A. 23.

⁷⁹ „Az mi a feres posztó dolgát illeti: (...) – 2. Januarii. 1709. Mojsin László főhadnagynak veres 1 1/2 anglia 4 1/2. Maradékat ő Felsőge süvegint béleltetni adtam” – írta Munkácsról Kőrössy György főkamarás- és fejedelemi kincstárnoknak 1709. január 12-én. (THALY Kálmán 1882, 754.)

⁸⁰ 1710. április 6. előtt Rác Draguly ezredest ajándékozta meg Rákóczi egy veres mentéjével, 28-án pedig Balyika Lászlónak rendelt egy-egy dolmányt és nadrágnak való angliai posztót – Fogarassy feljegyzése Kőrössy számára, egy 1710. április. 29-i külön álló cédulán. (THALY Kálmán 1883, 379; ill. Uő 1882, 765.)

⁸¹ Kriechbaum levele Károlyi Sándornak. Egerbgyi tábor, 1709. július 17. („Copia literarum Georgii Friderici L. B. a Kriechbaum ex Castris ad Egerbgy positis die 17. Julii 1709.”) MTA Kézirattára. Ms. 4964. 14. doboz. Az egykorú másolat Károlyi

Rákóczihoz írott levelei között volt, de ma már nem található meg a MOL megfelelő fondjában.

⁸² Montecuccoli levele Kriechbaumnak. Somkút, 1709. aug. 31. – Másolat. Hadtörténelmi Levéltár, A Rákóczi-szabadságharc iratai, 1703–1711. H 1709/30. (Melléklet Georg von Kriechbaumnak Savoyai Jenő hg.-hez 1709. szept. 5-én, az apahidai táborból írott leveléhez.)

⁸³ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1709. augusztus 28. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 194.

⁸⁴ CSEREI Mihály 1983, 429.

⁸⁵ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek (2. sz.). Szatmár, 1709. szeptember 2. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁸⁶ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Károly, 1709. augusztus 28. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 194.

⁸⁷ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Sopori tábor, 1709. szeptember 1. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁸⁸ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek (2. sz.). Szatmár, 1709. szeptember 2. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁸⁹ A csata lefolyását Károlyi írta meg Rákóczi Szatmárról szeptember 2-án keltezett két levelében. MOL G 15. Rákóczi-

Bár a somkúti ütközet kétségtelenül a kurucok vereségével végződött, néhány nappal később Rákóczi mégis Bagossy és a „vele való hajdúságnak” „dicsőre magaviselését” magasztalta Károlynak, mivel Bagossy az összes sebesültjét és szekerét magával tudta vinni a visszavonulás során.⁹⁰ Valóban, Bagossy 14 szekérrel szállította Szatmárra a harcban megsérült kurucokat, s emellett 400 hajdúját is egy csoportban tudta tartani, míg sokan az Avason kerestek menedéket. Később a csata helyszínére érkező Rác András ezredes 50 testet számlált össze.⁹¹ A mindvégig hősiiesen harcoló francia kapitány egy Károlyi ezredébéli gyalogos kapitánnyal, valamint Bagossy három hadnagyával és 30 különböző kuruc ezredből való köz-katonával együtt a császáriak fogságába esett.⁹²

A Bagossyékon aratott győzelem után a császáriak Nagybánya felé vonultak tovább. Károlyi szeptember 2-án még azt írta Rákóczinak, hogy az ellenség nem vonult be a városba, csupán a tisztek, akik hat szekeret vettek el a lakosoktól.⁹³ A nagybányaiak aznap írt panaszkodó levele azonban már arról tudósít, hogy az ellenség a somkúti ütközet után a Láposok mellé szállt, majd másnap (1-jén) virradatkor „nagy furiával” bement a városukba, és mindent felprédált, amit csak kaphatott. A fosztogatás oly nagy mértékű volt, hogy sok nagybányai lakosnak még csak kenyere sem maradt.⁹⁴

Talán erre az eseményre utal Mojszén László folyamodványa, amikor arról ír, hogy foglyokat ejtett a Nagybányához vonuló ellenséges seregből. Esze Tamás történész a Nagybányához jövő német sereg említése alapján 1708 nyarára datálta a folyamodvány keltét. Szerinte a kuruc tiszt Nagybánya városának 1708. május 15-én hajnalban történt felverésére hivatkozott, amiről a városi tanács május 17-i Károlyihoz írott kérésző levelében számolt be.⁹⁵ A folyamodvány azonban nem beszél a város felveréséről, csak az oda érkező ellenséget említi („Nagy Bányához jöven az német er”), Nagybánya városát pedig később is érintették az átvonuló német csapatok. Ezért egy későbbi időpontot kell keresnünk, amellyel össze tudjuk kapcsolni a

levélben leírtakat. Mivel mind Cserei, mind pedig a kibédi jegyzőkönyv 1709-re teszi a falu felprédálását, Mojszén László folyamodványa sem íródhatott 1709 előtt. Az alábbiakban ismertetendő adatok ugyancsak azt bizonyítják, hogy a folyamodvány leghamarább 1709 ősze után íródott. Alig négy hónappal később, 1710 januárjában a Baron de Tige tábornok parancsnoksága alatt álló, Kővár elfoglalására felvonuló császári sereg is bevonult Nagybányára, és 2000 aranyat zsarolt ki a város polgáraitól.⁹⁶

Mojszén folyamodványában szó esett arról, hogy miután élést vitt be a Lápos vidékére, Jósika Dániel lovas ezredéből való katonasággal egyesülve ismét átcsapott a Maroson, és Beszterce alatt 25 foglyot ejtett. Ez a bravúr talán azzal az 1709 őszen lejátszódott esettel azonos, amelyről 1709. október 6-án, egy néhány napja elfogott Fekete Kőrösi Nagy János nevű, verese gyházi születésű labanc strázsamester számolt be az őt kihallgató Losontzi Fekete András hadbírónak. Nagy János korábban Váradon szolgált, de több társával Besztercére küldték, hogy ott meglovasítsák őket. A gyalogos váradiakat Géczi Sándor labanc tiszt⁹⁷ keze alá adták, akit a besztercei parancsnok 42-ed magával portyázni küldött. Bethlennél azonban a kurucok beérték őket, és fogságba estek. Csupán a tiszteknek sikerült elmenekülniük, mivel ők lovon voltak. Az elfogottak két örmény és 3 rác kivételével mind románok voltak. Nagy már korábban is megüzente, hogy kuruccá akar lenni, most rajta kívül még négyen ajánlkoznak a kurucságra, köztük az egyik falubelije és az egyik rác katonája is. Arra a kérdésre, hogy: „Hol kívánátok inkább szolgálni?”, Nagy a következőt válaszolta: „Vaszil kapitány mellett.”⁹⁸

Vaszil kapitány 1710 tavaszától egyre nagyobb szerepet kapott. Az év első hónapjaiban Rákóczi Károlyi Sándort bízta meg a szisztematikusan előrenyomuló császáriak által szorongatott Érsekújvár őrségének élelemmel való megsegítésével és a vár szemrevételezésével.⁹⁹ Ennek érdekében a fejedelem magához rendelte Károlyit, aki indulás előtt február 25-én Ecsedről

szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁹⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1709. szeptember 4. Arch. Rák. II. köt. 534.

⁹¹ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szatmár, 1709. szeptember 2. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195. Ezzel ellentétben Montecuccoli erősen túlzó levele és Cserei beszámolója egyaránt 300 főben jelölte meg a kurucok veszteségeit. (CSEREI Mihály 1983, 430.)

⁹² L. Montecuccoli id. levelét.

⁹³ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szatmár, 1709. szeptember 2. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁹⁴ A nagybányai polgárok levele Károlyi Sándornak. Nagybánya, 1709. szeptember 2. MOL G 15. Rákóczi-szabh. lt. I. 1. Caps. F. Fasc. 195.

⁹⁵ ESZE Tamás 1955, 476. 1jz.

⁹⁶ „A [Szilágy] Somlyó melletti erdélyi táborból, [1710.] január 20-án.” (*Mercurius Veridicus 1705–1710*, 114.)

⁹⁷ A Szolnok-Doboka vármegyei Gancsra való Géczi Sándor 1704-ben még Csáky László lovas ezere főként románokból álló 4. seregének a főhadnagya volt. (MAGYARI András 1994, 240.)

⁹⁸ „Examen Anno 1709. Die 6. 8bris. Subsequens peracta.” (MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1709. Irreg.) Nagy vallomásaiban nincs benne, hogy hányan estek a kurucok fogságába. Mivel Mojszén levele szerint „felesen hullottak”, elképzelhető, hogy erről az ütközetről van szó a folyamodványban. Ugyancsak Vaszil győzelmére utalhat az is, hogy az őt kurucnak ajánlkozó fogoly éppen „Vaszil kapitány” csapatába kívánt bekerülni.

⁹⁹ BÁNKÚTI Imre 2000, 16–18.

részletes utasítással látta el Vay Ádám udvari marsallt. Károlyi utasításában már fontos szerep hárult Vaszilra is, akinek Balikával és a Szatmár vármegyei ármásokkal (vármegyei hajdúkkal) Szatmár és a Partium határán, Erdőszáda és Erdőd között, a Bek alatt jelölte ki a helyét. Feladatukul azt szabta ki, hogy onnan szüntelen portyázzanak át a túlsó oldalra (azaz a Partiumba és Erdélybe), „de mivel excessivus fráterek, szükséges szorosan rájuk vigyázni.”¹⁰⁰

Úgy tűnik, Károlyi személyesen akarta kijárni Vaszilnak, hogy Rákóczi nevezze ki ezerskapitánynak. Legalábbis erre utal a fejedelem május 25-én írt válaszlevele, amelyben azonban úgy vélekedett, hogy „ha Vaszilt ezeres-kapitánnyá tesszük, – elrontjuk, hanem olyan szabad-compania kapitányja nevezeti alatt kell ötöt tartani”.¹⁰¹ Vagyis maga a fejedelem is tisztában volt vele, hogy szabadcsapat-vezérként továbbra is több hasznát tudják venni, mintha őt ezredessé neveznék ki, csapatát pedig reguláris ezreddé alakítanák.

Károlyi ez idő tájt magához rendelte Olcsvára Balika és Vaszil katonaságát. Jósika Dániel június 2-án, a szentmártoni mezőről azt írta a generálisnak, hogy megírta Vaszilnak Károlyi parancsát, de az annak ellenére mégis bement Erdélybe a maga hadával és több „lézengő katonákkal”, köztük Jósika ezredbeli lovasokkal. Jósika keserűen írta Károlyinak, hogy „úgy látom ódal kapitány Uramékkal azt nyerjük, hogy mink, regimentes kapitányok csoportot nem tarthatunk örökké odalattnak, az katonáink nem mernek be jöni, ki el bujdosik, ki az ellenség földére megyen”. Panaszkodik, hogy emiatt az őszről fogva már 100 katonája hiányzik, amint az ezred számbavételénél megállapította.¹⁰²

1710. június elején Szatmárnémeti város főbírája és tanácsa panaszkodott Károlyinak, hogy Majszén László kapitány hadsegéde Károlyi utasítása ellenére sem volt hajlandó bemutatni az alakulat „effectivus status”-át (a tényleges létszámot igazoló kimutatást), hanem csak a maga „specificatiojában”, önhatalmúan adta ki, hogy Majszén kapitány századára egy hónapra szolgáltatson a város 556 köből búzát, 3096 libra¹⁰³ húst, 5 fűhordó szekeret, valamint a kapitány számára

„culinarok”-at, azaz asztalra való ingyencségeket. Mivel a város szegény lakosainak nincsen búzája, az előljáróság kénytelen a lakosság kenyereiből kipótolni mázsaszámra a vitézek mindennapi táplálékát. A szatmárnémeti előljáróság kérte Károlyit, kötelezze a kapitányt a lista bemutatására, és ha valóban annyi személy található a companiájában, ahány számra az ételmet igényeli, az ellátmányról máshonnan is tegyen parancsot, mivel azt a város lakosai egyedül nem képesek kiadni. A szatmárnémetiek megígérik, hogy előteremtik a rájuk kirótt ezer forint pénzdátot, és azt kérik, hogy csak annyi természetbeni szolgáltatással tartozzanak, amennyi tényleges létszámuk szerint jár a katonáknak. Ha – mint most Majszén László kapitány – ennél többet kívánnak tőlük, kénytelenek lesznek elbujdosni. Károlyi június 10-én Olcsván kelt válaszában megnyugtatta a várost, hogy korábbi utasítása szerint járjanak el és csak az „effectivus status” szerint adják ki Vaszil katonáinak járandóságát. Ezen kívül, a fejedelem utasítása szerint, a katonák közül senki se merészelje a várost „háborgatni és terhelni”.¹⁰⁴

1710–1711 fordulóján Vaszil katonasága Máramaros vármegyében tartózkodott. Ebből az időből már több pontos adattal rendelkezünk katonasága létszámáról. A források ez idő tájt mind kapitánynak nevezik Vaszilt, aki 150–200 főnyi, gyalogosokból és lovasokból álló csapat fölött parancsnokolt. Az 1710-ben Máramaros vármegyére kivetett 16 800 tallérnyi portiókból 1711. január 1-jén „Mojszin kapitány hajdúinak s katonáinak” 130 tallért fizettek ki.¹⁰⁵ A vármegye 1711. március 3-án Huszton tartott közgyűléséről Károlyihoz írt leveléhez csatolt melléklet szerint, a rájuk kirótt 10 000 forintból „Mojszin kapitány Uram” számára 156 „oralis” portiót adtak.¹⁰⁶ Ugyancsak a szabadságharc utolsó éveiben készülhetett az a keltezetlen „Memoriale”, amely szerint „Vaszil”-nak 200 embere volt.¹⁰⁷ Utolsó adatunk róla 1711. január 5-éről való, amikor Károlyi arról írt Rákóczinak, hogy „Vaszilnak 150 katonája” van Máramarosban, és a generális velük, valamint Rácz András ezredes 500 emberével kívánta a vármegyét „meglódítani”.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Károlyi utasításai Vay Ádám udvari marsallnak. Ecsed, 1710. február 25. (19. századi másolat.) MTA Kézirattára Ms. 4965.

¹⁰¹ Rákóczi Károlyinak. Munkács, 1710. május 25. Közli: THALY Kálmán 1874, III. köt. 270. Ezt az adatot, mint láttuk, Orbán Balázs is ismerte: vö. a 54. jegyzettel.

¹⁰² Jósika Dániel levele Károlyi Sándornak. Szentmártoni mező, 1710. június 2. MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1710. jún. Fasc. 1. A. 16.

¹⁰³ A fontnak megfelelő súlyegység (45,36 deka)

¹⁰⁴ Szatmárnémeti előljáróságának levele Károlyi Sándorhoz. Szatmárnémeti, 1710. június 10. előtt. Ráveztve Károlyi június 10-i olcsvai határozata. (CIUBOTA, Viorel – KISS Imola 1995, 96–97.)

¹⁰⁵ „In anno 1710-ben Máramaros vármegyére minden portio után menstruationoni egy-egy száz nyolczvan renses tallér levén két

ezer nyolcz száz portio hat holnapokra viszen tallér nr. 16800. Ebből 1. Januarii Anni 1711. assignáltattott: (...) Mojszin Kapitány Hajdúinak s Katonáinak talléros nro. 130”. (MOL Mikrofilmár. 8021 sz. fol. 31 r.; „Generalis Tabella de perceptione et erogatione pecuniare in anno 1707”.)

¹⁰⁶ MOL P 1507. Károlyi cs. lt. „Károlyi Sándor levelei 1710–12.” Másolatok. (Az orálisokra 1710 novemberére 1-1 tallért vettek fel.)

¹⁰⁷ Hadtörténelmi Levéltár, A Rákóczi-szabadságharc iratgyűjteménye, 1703–1711. M. sine dato fényképmásolatok [a Károlyi cs. lt.-ából – S. I.], 13. doboz.

¹⁰⁸ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nyírbakta, 1711. január 5. (BÁNKÜTI Imre 1991, 28.)

A szabadságharc hátralévő néhány hónapjában már nem találkozunk a nevével. Annak kiderítése, hogy Fekete Vaszil a fegyverletételt követően a békés paraszti (esetleg kismemesi) életet, a kényszerű külföldre távozást vagy éppen a szegénylegény életmódot választotta-e, már a további kutatások feladata lesz. Véleményünk szerint, amennyiben nem esett el a szabadságharc utolsó hónapjaiban folytatott csetepatékban, elképzelhető, hogy a császári hadsereg katonájaként, s talán éppen az erdélyi „Nationalis Militia” (*Nemzeti Katonáság*) kötelékeiben vállalt szolgálatot, Rákóczi szerb származású főtisztjéhez, Rácz Draguly ezredeshez hasonlóan.

Összegzés

Fekete Vaszil, azaz Mojszén László kapitány története nem tartozik a szokványos kuruc katonakarrierekhez. Bár rögtön a szabadságharc elején beállt Rákóczi hadseregébe (lásd Rákóczihoz írott folyamódványát), csak a függetlenségi harc hatodik évében halat először magáról. Az addig ismeretlen katonából – Moldvából való hazatérése után, valószínűleg a Görgénynél vitt szerepének is köszönhetően – egyik napról a másikra vált Erdély-szerte ismert kuruc vezető. A katonai ranglétrán való hirtelen emelkedését annak köszönhetette, hogy az Erdélyben 1708. folyamán átmeneti sikereket elérő kuruc hadsereg kiszorulása után is bent maradt a fejedelemség területén. Gyalogosokat és lovasokat egyaránt tartalmazó egységével mint reguláris alakulatokhoz nem tartozó szabadcsapat parancsnoka, Jósika Dániel szavaival élve „ódal-kapitány” időről-időre merész portyákat vezetett a fejedelemség területére.

Tetteinek a megítélése az utókor szemszögéből nézve is meglehetősen vegyes. A Károlyi és valószínűleg Rákóczi részéről Görgény védelmében tanúsított helytállásáért kapott elismerések, a Beszterce alatti portyája egy vitéz, feladatát kiválóan ellátó katonai vezetőt sejtetnek. A szabadságharc végén, a rohamosan romló katonai helyzetben pedig egyre jobban előtérbe kerültek a Balika és Vaszil vezette könnyen mozgatható, irreguláris alakulatok. Feladatuk leginkább a kurucok által ellenőrzött és egyre inkább összezsugorodó országrész biztosítása, valamint a már császári befolyás alá került területeken való fokozott portyázás volt.

Az egyik részről tapasztalt katonai hősiességgel szemben az erdélyi nemesség és a városi lakosság (Felsőbánya, Szatmárnémeti) részéről Vaszilt ért támadások valószínűsítik, hogy talán Cserei vádjai sem

mindig a kurucok elleni elfogultságból erednek. A Vaszil katonaságának tulajdonított erőszakoskodások az erdélyi városi és falusi lakosság többszörösen kiszolgáltatott helyzetére utalnak. Ha nem is adhatunk teljesen igazat Csereinek, aki a kurucokat okolta Erdély pusztulásáért, el kell ismernünk, hogy a civil lakosság nem csupán a császári katonaságnak és a labancoknak volt kiszolgáltatva, hanem a kuruc katonaságnak is, legyen az akár magyarországi, akár erdélyi. Különösen igaz az ezredeiktől elmaradt, különböző alakulatokból összeverődött csapatokra, amelyek egyre inkább a szabadságharcot megelőző évek fosztogató, rabló életmódot folytató magyar és román szegénylegényeihez kezdtek hasonlítani. Ezeknek az erdőkön élő, bujdosó katonáknak nem csak az ellenség látta kárát, hanem az útjukba kerülő falvak, városok, nemesi kastélyok lakossága is. A jómódú mezővárosok polgársága, valamint a kapuikat gyakran éppen császári parancsra „betöviselő” és a kurucok elől elzárkózó, őket étellel itallal kiszolgáltatni vonakodó falusi nép szüntelen ki volt téve a katonák kénye-kedvének. Hasonlóan nehéz helyzetben volt az otthon maradt erdélyi nemesség is, akik közül sokan, prédáló kuruc-labanc katonaság elől voltak kénytelenek behúzódní a biztonságos, megerősített városokba, amelyek természetesen császári kézben voltak. Az Erdélyben maradt nemesség, akár a labancok közé állt, akár fegyverfogás nélkül próbálta átveszteni a háborús esztendőket, egyaránt kitette magát a fejedelemség területén maradt kuruc alakulatok bosszújának. Talán ez a helyzet állhatott fenn a Dósa család Kibédén élő tagjaival kapcsolatban is. Károlyi és csapatai Erdélyből való távozása után ők is a császári kézen lévő Marosvásárhelyen vonhatták meg magukat, amikor viszont hazamerészkedtek, az őket labancoknak tartó feldühödött kuruc katonák végeztek velük.

Mojszén László vagy, ha úgy tetszik, Fekete Vaszil személyében a kuruc kor egyik jellegzetes alakját ismerhetjük meg. A függetlenségi harc erdélyi hadseregét alkotó magyar és román kismemesi és paraszti katonatömegek tipikus képviselőjeként nagy valószínűséggel egyszerű származású közkatonából vált a szabadságharc utolsó éveinek híres-híredt szabadcsapatvezérévé.¹⁰⁹ Mivel a háború második felében szinte teljesen a császáriak által ellenőrzött területen harcolt, a kuruc források érthető módon csak elvétve emlékeznek meg róla. Ugyanakkor viszont az sem lehet véletlen, hogy az erdélyi ügyekben jól értesült és információit a brassói császári parancsnok közvetlen környezetéből szerző Cserei talán vele foglalkozik a legtöbbet az Erdélyt pusztító kuruc „tolvaj kapitányok” közül...

¹⁰⁹ Mint főhadnagynak, ill. kapitánynak, neki is kijárt a köznemeseknek járó „nemzetes és vitézlő” cím, ez azonban korántsem jelentette, hogy valóban nemesember lett volna. Egyébként, mint arra korábban utaltunk, a szabadságharc több híres por-

tyázó tisztje, mint pl. a Károlyi tiszántúli hadseregében szolgáló, és a törökországi emigrációt is megjárt egykori Thököly-tiszt, Nyúzó Mihály, valamint a törökül is jól beszélő Pikó Demeter ezerekeskapitányok is jobbágyorsból küzdötték fel magukat, de

Függelék

Alábbiakban teljes terjedelmükben közöljük a Fekete Vaszilra vonatkozó három legfontosabb eredeti levelet. Alapvetően a betűhív közlést tartjuk szem előtt, ettől csupán a központozás és az ékezethasználát tekintetében térünk el: mindkettőt a mai nyelvértékhez igazítottuk. A korabeli rövidítéseket dőlt betűkkel oldottuk fel, a saját kiegészítéseinket pedig szögletes zárójelbe tettük. Egyes latin kifejezések fordítását jegyzetben adjuk meg. A harmadik levél ugyan egyszer már megjelent Esze Tamás kiadásában, a benne található adatok bizonyító ereje miatt azonban indokoltnak látjuk a saját olvasatunkban is újraközölni.

1. Mojsze László alias Vaszil hadnagy levele Károlyi Sándornak

Görgényhodák, 1708. július 20.

(MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708. júl. Irreg.)

Méltóságos Erdélyi Fő Generális Uramnak. Isten Nagyságodat Szerencsésen éltesse, kívánom.

Alázatosan jelentem Nagyságodnak, az ezeremtől el rekedvén az őszszel, az görgényi várban recipiáltam¹¹⁰ volt magamat ednehány katonámmal. Rationi János görgényi commendáns¹¹¹ Uram az várban el esvén, az hajdúsággal az várból ki jöttem, az olta is Moldvában tekergettem, akarván öszve gyűjteni katonáimat. Az kik az ellenség fegyverétől megmaradtanak, azokat öszve gyűjtvéen, mind az palotás hajdúkat is, az kik itt maradtanak; az görgényi erdőkön lakom véllek. Meg halván hogy Isten Nagyságodat az hazában be hozta, az Nagyságod táborát eddig is fel kerestem volna, de passus¹¹² nélkül az hadak között meg indulni nem mertem.

Könyörgök alázatosan Nagyságodnak, méltóztassék parancsolni s egyszersmind passust küldeni, had mehessek az táborra, mivel Kegyelmes Urunk eő Felsőge hűségében utolsó csep véremig akarok meg maradni, s nemzetem mellett fegyvert viselni. Ezzel ajánlom Isten oltalma alá az Nagyságod életét.

Nagyságod méltatlan alázatos szolgálója:

Hadnagy Mojsze László alias Vaszil.

Datum Görgény-Hodák,
die 20. Julii Anno 1708.¹¹³

Tekéntetes Nagyságos és Vitézlő Károlyi Sándor Uramnak eő Nagyságának, Kegyelmes Urunk eő Felsőge Erdély országában lévő Hadainak Fő Generálissának (cum plene honore et dignitate tit[ulus]¹¹⁴), érdemem felett való Generalis Uramnak eő Nagyságának igen alázatosan íráim.¹¹⁵

1708 Mojsze László hadnagy¹¹⁶

2. Károlyi Sándor adománylevele Mojszi Vaszil hadnagynak

Gyalui tábor, 1708. Augusztus 23.

(MOL P 396. Károlyi-cs. lt. Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708. aug. Irreg.)

1708. 23. Augusti.

Parentibus Intimáltatik¹¹⁷ Tekintetes Nemzetes Barcsai Ábrahám Erdély Országi Thesaurarius¹¹⁸ Uramnak, mivel hogy Görgény várában elejtül fogva végigh Felsőges Urunk és Hazánk szolgálattában állhatatosan megh maradt és szenvedett Vaszilly nevő Hadnagy az várnak megh vétele után is az havasokra recipiálván¹¹⁹ magát ednehány társaival edgyütt, dicséretessen viselvéen magát, ednehány ízben az ellenség ellen hasznos operatiókat¹²⁰ is tött, s továbbra való Felsőges Urunk szolgálattára is magát be jelentvéen kötelezi, ahoképest mind eddigh mutatott hasznos fáradságának recompensatióira¹²¹, mind jövendő szolgálattára nézve ad interim¹²² Tekintetes Nemzetes Rédei Ádám Fő Perceptor¹²³ Urammal az megh írt Hadnagynak társaival edgyütt assignáltasson¹²⁴ két száz Rhénes forintokat erga

jobbágy volt a Vaszillal gyakran együtt említett Balika László ezereskapitány is.

¹¹⁰ Bevettem.

¹¹¹ Parancsnok.

¹¹² Útlevel.

¹¹³ Kelt Görgény-Hodákon, az 1708. év július 20. napján

¹¹⁴ A titulatio rövidítésére szolgáló formula, kb.: „Tisztségének és méltóságának járó teljes címzéssel”.

¹¹² Az 1708. év augusztus havának 23. napján

¹¹³ Szamosfalvi tábor, 1708. augusztusának 23. napján

¹¹⁴ Elöttem, Csanádi István hadbíró előtt s. k. (manu propria =

saját kezűleg)

¹¹⁵ Külső címzés.

¹¹⁶ Kancelláriai jegyzet a levél hátoldalán.

¹¹⁷ Jelen (levelünk által) megparancsoltatik.

¹¹⁸ Kincstartó.

¹¹⁹ Bevetvén.

¹²⁰ Hadműveleteket.

¹²¹ Viszonzására.

¹²² Ideiglenesen.

¹²³ Fizetőmester.

¹²⁴ Utaltasson ki.

Quietantiám¹²⁵, hogy mind ezek annyival is inkább jövődöben hívségeket contestállják¹²⁶, mind ennek példájával többen is Hazánk s Nemzetünk szolgálattárára ösztönöztessenek. Költ Gyalui Táboron, die 23. Mensis Augusti 1708.¹²⁷

Felséges Urunk Hadainak Mezei Marshall Generalissa, és Nemes Erdély Országi Fő Commendója:

Károlyi Sándor.

Vaszily nevő Hadnagy assignatiója¹²⁸

ad militaria¹²⁹

Infrascriptus Recognoscáom¹³⁰, hogy belül meg írt Méltóságos Generalis Uram eő Excellentiája Commissioia¹³¹ mellet belől meg írt két száz Renens forint Summát¹³² belől meg írt Thesaurarius és Perceptor¹³³ urak ö Kegyelmekek absentiájokban leváltam¹³⁴ Tekintetes Nemzetes Domahidi István Komornyik uramtul in tutte¹³⁵, mellyrül ő Kegyelmet Quietáalom¹³⁶. In Castris ad Szamosfalva positis, die 24. Augusti¹³⁷ 1708.

Moiszi Vaszil [+]

Coram me Stephano Csanádi G[eneral] Auditor mp.¹³⁸

3. Mojszén László folyamodványa II. Rákóczi Ferenchez

Hely és év nélkül

(MOL G 19. Rákóczi-szabadságharc, leltári számozott, elintézetlen kérvények. II. 2. g.)

Felséges Fejedelem,

Természett szerént Kegyelmes Uram!

Hogy az Úr Isten Felségedet szegény Magyar Hazánknak elébbeni dücsösséges szabadcságának helyben állítására fel költötte, Én is mind azolta Felségedet több igaz Haza fiaibul álló, fegyvert viselő igaz híveid [sic!] között Nemzetemhez és az Nemes Hazához tartozó kötelességem szerént éjjel és nappal híven szolgáltam.

Ez okáért kényszeríttem Felséged kegyelmes tekinteti előtt le borulván meg jelennem: Halván némely becsületes erdélyi nemesi rendeknek Felséged kegyelmes tekinteti előtt ellenem lévő panaszokat, míg Isten életben megh hágy, meg tartom Felséged kegyelmében köteles hűségemet, és valamint Isten engedi, igyekezem Felségednek igazi ellenségét és gonosz akaróit persequálni¹³⁹, Felséged kegyelmesen ki adott kegyelmes edictumának¹⁴⁰ engedelmeskedni. Erdélyben az Maros tulsó mellyékére menvén, gyakorta az ellenség szemben szállottam, Marosvásárhely és Beszterce alá mind szüntelen portáztam, benn maradt régi katonáimat össze gyűjtván, feles kuruczból lött laboncokat és németet fogtam s le vagdultam, nem lévén módom ki küldeni. Mind addig, míg az ellenség reám felesedett, serényen viseltem magamot, míg poromban tartott. Az szegénységet és helyben lakó, nem fegyverkező nemesi rendeket személyekben, úgy javakban nem infestáltam¹⁴¹, nem felevén az félre járó, nem hozzám tartozó kártévökröl, az kik híreket halván, távol kerültek. Sokakban vádoltattam, comperta re¹⁴², Felséged kegyelmesen ki adott edictuma¹⁴³ szerént büntetödgyem.

Az mi az kibédi Dóság dolgát illeti, halván felesen Marosvásárhelyröl fel menni, reájok mentem, azonnal az toronyban szorulván, kezdenek bennünket szidalmazni és kiáltani, hogy ha Rákolczi tolvaji vadtok, távozzatok, mert ma mind el lövöldözünk titeket. Hívtam sok ízben Felséged kegyelmes gratiájára, meg csúfoltanak bennünket. Tűzzel fenyegettem, azt kiáltották, próbáld meg, azonnal tüzet adván reám, négyet az katonáimban el lövének. Körül gyűjtattam, ostrommal be vöttem, négy esett el közülök, magok keresvén az veszedelmet.

Esz¹⁴⁴ Maros mellől ki jöven, élést hozván magammal, Lápos vidékére, adjungálván¹⁴⁵ Tekintetes Nemzetes Jósika Dániel Uram tisztei közül s hadából, Beszterce alatt huszon eöt rabot fogtam, sokan hullottak, kevés kárunkkal. Nagy Bányához jöven az német erö, reá menvén, szerencsésen esett dolgom, rabokot is hozván.

¹²⁵ Elismervény ellenében.

¹²⁶ Bizonyítsák.

¹²⁷ Az 1708. év augusztus havának 23. napján.

¹²⁸ Kancelláriai jegyzet a lap alján. – Assignatiója: utalványa.

¹²⁹ Mojszén Vaszil elismervénye a lap hátoldalán. – Ad militaria: a katonaságnak.

¹³⁰ Alulírott elismerem.

¹³¹ Utasítása.

¹³² Összeget.

¹³³ Kincstartó és fizetőmester.

¹³⁴ Távollétükben átvetttem.

¹³⁵ Teljesen.

¹³⁶ Igazolom.

¹³⁷ Szamosfalvi tábor, 1708. év augusztusának 23. napján.

¹³⁸ Elöttem, Csanádi István hadbíró előtt s. k.

¹³⁹ Üldözni.

¹⁴⁰ Hadiszabályzatának.

¹⁴¹ Károsítottam.

¹⁴² Ha beigazolódna.

¹⁴³ Hadiszabályzata.

¹⁴⁴ És.

¹⁴⁵ Egyesítvén.

Instállok¹⁴⁶ Felségednek alázatosan, és légyen szabad Felséged kegyelmességét Felségednek demereálnom¹⁴⁷, mellyel méltóztassék Felséged az Felső Bányaiaktól esett méltatlan bestelenitetésemet is kegyelmes consideratióban¹⁴⁸ venni és dolgaimat kegyelmesen de-
tegalni¹⁴⁹.

Isten Felségedet szerencséltesse, ellenségén győzedelmessé tegye, alázatosan kívánom.

Felséged

egyik hadi szolgája: Mojszén László.

Az Felséges II. Rákóczi Ferencz Erdélyi és Magyar Országi Vezérlő Fejedelem Felséges Kegyelmes Uramhoz alázatos Instantiáia¹⁵⁰
Mojszén Lászlónak.¹⁵¹

15. Mojszén László¹⁵²

Seres István - MTA-ELTE Közép-Ázsiai Kutatócsoport, Budapest, Múzeum krt., 4DIII/205, H-1088, istvan.seres@yahoo.com

IRODALOM

BÁNKÚTI Imre

1985 *Az Erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai 1705, 1707–1710* (Kiadásra rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bánkúti Imre), Budapest.

1988 A Körös–Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. (Újabb dokumentumok 1704–1710), in: Szabó Ferenc (szerk.): *A Békés megyei múzeumi kutatások eredményeiből (Tanulmányok és forrásközlemények)*, Békéscsaba.

1991 *Dokumentumok a szatmári béke történetéhez (BTM Műhely 2.)*, Budapest.

2000 *Károlyi Sándor levelei Érsekújvárról és három várvédő szabályzata. 1710. április, október (Folia Rákócziána, 8. sz.)*, Vaja.

CIUBOTA, Viorel – KISS Imola

1995 Rákóczi relikviák a Szatmárnémeti Múzeum gyűjteményében, in: Heckenast Gusztáv – Molnár Sándor – Németh Péter (szerk.): *Rákóczi-kori tudományos ülésszak 1994. okt. 7.*, Vaja.

CSEREI Mihály

1983 *Erdély története (1661–1711)* (Sajtó alá rend. Bánkúti Imre), Budapest.

DOMOKOS Sámuel

1985 Pinteá Gligor alakja a mondákban és a betyárballadákban, in: *Magyar–román irodalmi kapcsolatok*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 234–258.

ESZE Tamás

1951 Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata, *Századok*, 85. évf., 1–2. sz., 285–297.

1955 *Kuruc vitések folyamodványai 1703–1710* (Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Esze Tamás), Budapest.

GÉRESI Kálmán

1897 *A Nagy-Károlyi Gróf Károlyi család oklevéltára, V. köt., II. Rákóczi Ferencz fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707*, Budapest.

HECKENAST Gusztáv

2005 *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár* (Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán; *História Könyvtár – Kronológiák, Adattárak 8.*), História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.

KENÉZ János (ford.)

1979 *Mercurius Veridicus 1705–1710* (Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével), Magyar Helikon, Budapest, 1979.

KÖLLŐ Károly

1984 Román vonatkozások Jósika Miklós életművében, in: *Két irodalom megszgyén. Tanulmányok a román–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

KÖVÁRI László

1854 *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár.

MAGYAR Zoltán

2000 *Rákóczi a néphagyományban. Rákóczi és a kuruc kor mondavilága*, Osiris Kiadó, Budapest.

MAGYARI András

1994 *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*, H. n.

MÁRKI Sándor

1907 *II. Rákóczi Ferencz, I–II. k., 1676–1708 (Magyar Történeti Életrajzok)*, Budapest.

¹⁴⁶ *Folyamodom.*

¹⁴⁷ *Kérdemelnem.*

¹⁴⁸ *Meggondolásba.*

¹⁴⁹ *Kivizsgálni.*

¹⁵⁰ *Folyamodvány.*

¹⁵¹ Külső címzés.

¹⁵² Kancelláriai jegyzet a levél hátoldalán.

MÉSZÁROS Kálmán

- 1997 Adalékok a Károlyi család levéltárában lévő mustrakönyvek keltezéséhez, *Fons*, 4/1.
 2004 The Palatial Court Regiment of Ferenc II. Rákóczi, in: *Európa és Magyarország II. Rákóczi Ferenc korában. 2003. szeptember 24–26. – Europe and Hungary in the Age of Ferenc II. Rákóczi. 24–26 September 2003*, Studia Caroliensia, Károli Gáspár Református Egyetem, 5. évf., 3–4. sz.

NAGY Iván

- 1858 *Magyarország nemes családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IV. k., Pest.

ORBÁN Balázs

- 1870 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, IV. k., Marosszék, Pest.
 1986 *Torda város és környéke*, Budapest, 1889 [1986-os gondozott kiadás, szerk. Katona Tamás, Európa Kiadó].

OSVÁTH Pál

- 1888 Bihar-vármegye a kuruc-labanc csatározások alatt, in: *Biharmegyei Képes Nagy Naptár 1888-ik szökő évre* (A „Biharmegyei Népmvelési Egylet” megbízásából szerkeszti és kiadja: Sipos Orbán, egyesületi alelnök), Nagyvárád.

PATACHI Liviu

- 1957 Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea, *Studii și Articole de Istorie*, 2.

SERES István

- 2002 Egy román „gerillavezér” a Rákóczi-szabadságharcban. Adatok Fekete Vaszil kuruc kapitány életéhez, in: *Pro Minoritate* 2002/Tavaszi, 181–201.

TEMESI Alfréd, dr. (szerk.)

- 1960 *Iffabb Teleki Mihály II. Rákóczi Ferenc főtisztjének naplója. (Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból.)* (Bevezetéssel, jegyzetekkel, magyarázatokkal közzéteszi a budapesti II. Rákóczi Ferenc állami általános gimnázium tanárainak és tanulóinak munkaközössége), Budapest.

THALY Kálmán (közli)

- 1873 *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival, 1703–1712*, I. köt. (1703–1706) (*Archivum Rákócziánium. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve*, Első osztály: had- és belügy, I. köt.), Pest.
 1874 *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712*, III. köt. (1710–1712) (*Archivum Rákócziánium*, I. osztály, III. köt.), Budapest.
 1882 A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában és korában 1706–1711, *Történelmi Tár*, 555–576.

TORMA Károly (közli)

- 1890–1891 Szaniszló Zsigmond naplója, *Történelmi Tár*, passim.

VÁRKONYI Ágnes

- 1954 Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben, *Századok*, 88. évf., 1. sz., 15–73.

WESSELÉNYI István

- 1985 *Sanyarú világ. Napló 1703–1708*, II. k. (1707–1708) (közéteszik: DEMÉNY Lajos – MAGYARI András), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Felhasznált levéltári állományok

Magyar Országos Levéltár:

- P 396 Károlyi cs. lt.
 - P 1507 Károlyi cs. lt.
 - Mikrofilmtár. 8021 sz.

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Budapest:

- Ms. 4965. Károlyi utasításai Vay Ádám udvari marsallnak.

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest:

- A Rákóczi-szabadságharc iratgyűjteménye 1703–1711.

**Un căpitan din Gurghiu al principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea:
Vaszil Fekete**
(Rezumat)

Transilvania și în special Țara Secuiască are un loc aparte în istoria și istoriografia războiului maghiar de independență de la începutul secolului al XVIII-lea. Deși curuții principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea au izbutit pentru o scurtă perioadă să-și conserve puterea în Transilvania, Țara Secuiască s-a aflat în tot acest timp sub controlul trupelor imperiale austriece. Unul din cele mai importante izvoare ale acestor evenimente le reprezintă cronica lui Mihály Cserei, deși autorul, nefiind martor al unor evenimente, a folosit în mai multe cazuri informații primite de la terți, în special de la comandantul trupelor austriece din Brașov. Croni-carul, condus de sentimentele sale pro-austriece, condamnă acțiunile curuților răsculați, făcând referire în acest sens și la unii conducători ai acestora printre care s-a numărat și un căpitan român numit Vasil Fekete, cel care a condus câteva acțiuni militare și în Țara Secuiască. Bazându-se pe cronica lui Cserei, personajul a intrat și este prezent și astăzi în istoriografia maghiară, cât și în cea română. Autenticitatea acțiunilor amintite în cronica lui Cserei au fost confirmate ulterior și de către Balázs Orbán, fără precizări însă în ceea ce privește persoana amintită. Lucrarea aduce noi date privind activitatea căpitanului curuț cu numele exact Vasil Mojszi sau László Mojszén, care a participat printre altele la apărarea cetății Gurghiului spre sfârșitul anului 1707 și începutul anului următor.

**Vaszil Fekete from Görgény, a Romanian Captain
of Prince Ferenc II. Rákóczi**
(Abstract)

Mihály Cserei in his chronicle *History of Transylvania (1661–1711)* refers to a Romanian captain, Vaszil Fekete from Görgény (Gurghiu, Mureș County) during the reign of Ferenc II. Rákóczi. In the War of Independence Fekete led smaller irregular units, that operated on territories controlled by the Habsburg army, including Székelyföld. The paper reveals new archives data about the captain's identity whose name was in fact Vaszil Mojszi or László Mojszén, originally from Oláhbölkény (today Beica de Sus, jud. Mureș). He took part in the defense of Görgény castle at the end of the year 1707.